

MISEL IN DELO

KULTURNA IN SOCIALNA REVIJA

VSEBINA:

Politični pojavi // Dr. N. Radojčić:
Istorijski lik kralja Aleksandra I
Ujedinitelja // Dr. V. Vrhunec: Ju-
goslavija — stanovska država? //
A. Lajovic: Jezikovna vljudnost
slovenskega človeka // **F. Seunig:**
Vprašanje Mestne hranilnice ljub-
ljanske

OBZORNIK:

† Inž. V. Strgar // 25 letnica tivolske resolucije
(Dr. Z.) // Niška deklaracija 7. dec. 1914 (Inko)
// Nemški iredentizem in Podravje (J. Glavič) //
Maršal Pétain o nacionalni vzgoji (Dr. Z.) // Jan
Hajšman: Dr. E. Beneš (Dr. Z.) // — Na platnicah:
Coudenhove-Kalergi in problem narodnih manjšin
(L. Č.) // Drobtine

Misel in delo

Izhaja mesečno

Naročnina stane za celo leto 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrt leta 15 Din. Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetki c. 4/l.
Poštnočekovni račun: 16.602

Revijo ureja uredniški odbor:

dr. Stojan Bajlč, dr. Lavo Čermelj, dr. Vladimír Knaflič,
dr. Stanislav Š. Lapajne in dr. Alojz Založkar

4. številka. – januar 1935

Redakcija zaključena 24. decembra 1934

Tej številki smo priložili ček. položnice. Kdor ima naročnino že plačano, naj da položnico prijatelju ali znancu, ki še ni naš naročnik

Izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin
„NASTA“ v Ljubljani r. z. z o. z.

Predstavniki dr. Alojz Založkar

Tiska tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani
(Predstavniki Otmar Mihalek)

Poštna hranilnica, podružnica v Ljubljani.

Poštna hranilnica, podružnica v Ljubljani.

Poštna hranilnica, podružnica v Ljubljani.

Pobotnica

za znesek Din p
z besedo
dinarjev

vplačan na ček. račun štev. **16602**

Ime lastnika čekovnega računa:
**Tisk Jugoslovanskih akademskih starešin
(Nasta) v Ljubljani r. z. z o. z.
Ljubljana.**

Zaporedna štev. dnevnika:

Taksa Din p

Podpis pošt. službenca

Sporočilo lastniku ček. računa.

Znesek Din p
je vplačal

v
za ček. račun štev.: **16602**

**Tisk Jugoslovanskih akademskih starešin.
(Nasta) v Ljubljani r. z. z o. z.
Ljubljana.**

dne 193

Obrazec štev. 100 S

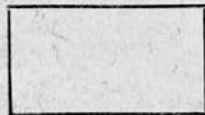
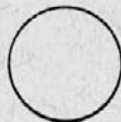
Temeljnica za knjiženje.

Znesek Din p
je vplačal

za ček. račun štev.: **16602**

dne 193

Zaporedna štev. dnevnika:

Poslanka Slovenca

izpolni vplačnik.

izpolni vplačnik.

izpolni vplačnik.

Ta del ostane pri Poštni hranilnici in pisemenih sporočil ne dobi lastnik čekovnega računa.

Pismena sporočila lastniku ček. računa:

S to položnico lahko vplača vsakdo na blagajni Poštne hranilnice ali nje podružnic, pa tudi na vsaki pošti v kraljevini Jugoslaviji neomejen znesek, ne da bi se moral legitimirati.

Položnico izpolni vplačnik sam z roko (samo s črnilom) ali s pisalnim strojem ali pa s tiskom. Pobotnico potrdi blagajna Poštne hranilnice ali pošta in jo vrne vplačniku. Položnico je treba datirati z dnem, ko se znesek vplača.

Pobotnica je dokaz, da se je izvršilo vplačilo v korist dotičnega čekovnega računa, kadar ima vplačilno številko, podpis pooblaščenega uslužbenca pošte ali Poštne hranilnice in pečat.

Nerazločno pisanih, raztrganih, zamazanih, popravljenih ali radiranih čekovnih položnic pošte ne smejo sprejemati.

POLITIČNI POJAVI

Z narodnim in državnim razvojem nismo bili vedno zadovoljni. V mnenju, da se dajo ogromne spremembe izvršiti v kratki dobi in da more v nekaj letih prerasti trava globoko ukorenjene historizme gospodarskega, verskega in narodnega značaja, smo včasih postajali nervozni in smo onim, o katerih smo mislili, da imajo v rokah vodstvo naroda, očitali počasnost ali tudi kaj hujšega. Pri tem nismo pomislili, da potekajo organski procesi počasi, morajo preko ovir po vijugasti poti in da oni, ki smo jim pripisovali več moči, kakor so je v resnici mogli imeti, prav za prav niso nič drugega kakor točasni izvrševalci prirodnih zakonov, utemeljenih v razmerah.

Taka neučakanost nas je motila pred 6. januarjem in nas moti tudi sedaj.

Nezadovoljnost s počasnim potekom nacionalnega urejevanja ter gospodarskega in socialnega ustvarjanja je rodila različne pokrete, ki pod nacionalnim ali nacionalističnim naslovom vznikajo zdaj v tej, zdaj v drugi banovini. Nekateri pokreti so nastali kmalu po ustanovitvi države in so bili deloma samostojne, iz čistih nacionalnih nagibov vzrastle tvorbe, deloma pa umetno ustvarjene kot pomožne formacije poleg oficijelne politične organizacije. Pogosto so zavisele od strankarskih političnih potreb, včasih so nastopale tudi samostojno, gojile nacionalno navdušenje, a gojile tudi neutešene nacionalistične ambicije. Kot organizacije ali pokreti navadno niso imele dolgega življenja, toda ideje, ki so iz njih vzrasle, so delovale naprej in so dajale ideološko podlago poznejšim podobnim organizacijam. Njihovo četudi kratkotrajno in politično odvisno delo se mora kljub različnim zablodam šteti med pozitivne faktorje nacionalnega utrjevanja. Pripomogle so, da se je krog zavednih nacionalistov vedno bolj širil in da se je polagoma zatirala mentaliteta, ki je kot ostanek nekdanjih habsburških, madžarskih, velikosrbskih, samohrvatskih in samoslovenskih stremeljenj še tlela pod površjem in ustvarjala občutek nekake nacionalne nesigurnosti.

Sedanje nacionalne organizacije slonijo na delu, ki so ga vršile prejšnje. Nacionalnim stremljenjem so se pridružile še druge težnje. Socialna in gospodarska vprašanja niso mogla ostati na strani, ampak so vtisnila prvotno samo nacionalističnim organizacijam socialne, gospodarske in državopravne ideje.

S takimi programatičnimi dopolnili postajajo ti pokreti šele sposobni, da se iz njih kedaj izcimijo nove politične stranke. Nacionalizem sam more biti strankotvoren šele od onega trenutka, ko se združi v organično celoto z drugimi idejami — gospodarskimi, socialnimi itd. Le tako dobijo mladi nacionalni pokreti možnost in pravico do obstoja in razvoja.

Nasproti težnjam, ki so se nam vsiljevale od zunaj pod gesli marksizma, so voditelji omenjenih gibanj postavili načelo narodnega solidarizma, zavedajoč se, da bi importirano blago postalo lahko resna nevarnost za harmoničen razvoj narodne in državne misli.

V vprašanju gospodarske ureditve države so nacionalne organizacije vedno živahneje zagovarjale principe načrtnega gospodarstva. Vzglede sosednih držav in pa težko gospodarsko stanje v notranjosti so povzročili, da postaja to vprašanje od dne do dne aktualnejše.

Ker se je demokratični parlamentarizem pri nas prav posebno diskreditiral in je morala na mesto navideznega demokratičnega režima stopiti v obrambo reda in mira avtoritativnejša oblast, so tudi pri voditeljih in ideologih nacionalnih pokretov našle odmev ideje stanovske ali korporativne ureditve države. Taka stremljenja pa nujno terjajo močno vodilno osebnost. Tako se pripravljajo tla za nove ideologije, za nove poglede na gospodarstvo in državo. Kar poklicni politiki še neradi obravnavajo kot eventualno možnost bodočega razvoja, to je za pristaše teh pokretov že bistveni del programa, je že vera in zanje edino zveličavna resnica.

V tem je njihova moč in njihova slabost. Njihova moč raste, ker so ji na razpolago popularna, nova in po svoji apodiktčnosti užigajoča gesla. Njihova slabost pa je v tem, da zaenkrat njihova ideologija ne dopušča realne izvedbe, kar vodi često v negacijo, brezplodno kritiko in osebne ambicije.

Naš mednarodni položaj zahteva notranje strnjjenosti, moči in enotnosti. Vsak nepremišljen eksperiment bi bil škodljiv. Notranjo moč je mogoče ohraniti le s postopnim smotrnim in realnim političnim razvojem, ne pa s skoki v neizvestnost. Kot mlad in majhen narod, ki ga ogražajo mogočni sosedji, se moramo približati novim družabnim in upravnim oblikam le z evolucijo. Zato je treba vse take pokrete premotrivati s kritičnim očesom, vendar pa mora uradna politika voditi točen račun o njih ter jih po potrebi ali trpeti ali podpirati ali zavreti.

V zadnjih tednih se grupirajo različne nacionalne akcije v močnejše skupine. Dosedanja raztrganost po banovinah ali po poedinih političnih in kulturnih območjih se je začela umikati koncentriranju slično usmerjenih edinic. Odkod je konkretno prišla pobuda za to grupiranje, se da le v splošnem pregledati. Vendar se zdi, da je na to v nemali meri vplival splošni naš narodni in državni položaj, posebno onih delov naroda, ki se čutijo kot moralni dediči kraljeve oporoke.

Tendence, ki jih proglašata obe važnejši skupini, se v marsičem razlikujejo, tako n. pr. v pogledih na načrtno gospodarstvo, stanovsko državo itd. Eno pa imata skupno: nacionalno in državno noto. Stvar realne politike je, da presodi, koliko so te pozitivne lastnosti sposobne stopiti iz sfere navdušenja, ambicij, teoretiziranja in konkuriranja na polje realnega političnega dela. Poleg tega pa je treba temeljito pogledati, koliko jih usmerjajo ali zlorablajo v svoje namene skrite podtalne sile.

Čim se izkaže, da stremljenja takih organizacij preveva zdrav duh, da v njih ni ostankov bolne preteklosti, da njihove ideologije niso nezreli plodovi slepega idealizma ali profitarskega stremuštva, jim je treba priznati realno politično vrednost in z njimi računati kot s tvornimi narodnimi silami.

Če se sedaj razne skupine združujejo in če v tem težijo po razbistritvi pojmov, programov in ideologij in po odstranitvi nezdravih perzonalnih in historičnih primesi, moramo ta pojav pozdraviti in z njim

obogatiti orožarnico naše nacionalne borbenosti. Pri tem združevanju se jasneje kaže tudi, katere socialne, gospodarske in državopravne tendence utegnejo pri tej ali oni skupini pod plaščem nacionalizma prevladati. S tako jasnejšo opredelitvijo dobimo točneje vpogled v tiste gibalne sile, ki se pri teh razmerah ne bi mogle drugače pokazati in ki bi kot podtalne sile ustvarjale nepreračunljivo napetost. Iz neznank naj postanejo znanke.

Dr. Nikola Radojčić:

ISTORIJSKI LIK KRALJA ALEKSANDRA I UJEDINITELJA

Veoma je teško s nekoliko crta povući istorijski lik kralja Aleksandra I Ujedinitelja na uzburkanom zaleđu vremena i događaja u kojima je učestvovao. Poginuo u najboljem muškom dobu, imao je kralj Aleksandar za sobom dvadeset godina vlade, u vremenima i prilikama kada se za razvoj čovečanstva zbililo više znamenitih događaja nego u čitavim vekovima. Njegov život nije tipičan vek mnogoga vladara koji se rodio u vladarskom purpuru, odrastao u carskom sjaju i vladao u jednolikom miru. Zaista nije. Vek kralja Ujedinitelja ispunjen je delima koja su željno izgledale čitave naše generacije. On je vodio naš narod u ostvarenju njegovih najsvetijih ideala, predstavljajući u svojoj ličnosti napore miliona i snoseći najveću odgovornost za njihovu sudbinu. Nikada ni najsmelija mašta ne bi mogla smisliti vladarski život tako pun požrtvovnog rada i toliko izmenjivan visokim radostima i dubokim žalostima kao što ga je istorija ostvarila u životu blagopokojnoga kralja.

Stoga nemojte očekivati od mene da ću vam u svima pojedinostima prikazati celi život i rad kralja Ujedinitelja. Za to nemam vremena, a još ni nije vreme, jer ne raspoložemo s obilnom građom koja će osvetliti — s puno časti — misli i dela kralja Aleksandra I. Ja ću samo pokušati da svojim tužnim rečima pustim da ispred vas rastuženih pronesu istorijski salik kralja, koga nam je otela mučenička smrt u trenutku kada se spremao da svojim mudrim državničkim naporima osigura mir ne samo svojoj Jugoslaviji, ne samo njenim prijateljskim i susednim državama, nego celome napaćenome svetu. Njegovi napori oko ovoga najvećeg dobra vaskolikog čovečanstva, mira, ispeli su naš narodni bol do bola svega prosvćenoga sveta, sjedinjenoga u zdravom etičkom osećanju.

Istoriografija naših dana izmenila je nedavna shvatanja opisa života pojedinih ličnosti. Daskora zanemarene, postale su biografije velikih ljudi opet predmet osobite pažnje istorijske nauke. Ona je, istina, izazvana nenaučnim pokušajima sastavljanja biografija s beletrističkim ili propagandističkim svrhama. U obadva su slučajeva istorijske činjenice po miloj volji izvrtane. Zato je naučna istoriografija morala pažljivo pristupiti problemu biografija i utvrditi za njih svoje zahteve. Ti su vrlo visoki i teško ostvarljivi. Od dobrih biografija zahteva se da su u njima likovi prikazani ličnosti uvek naslikani na vernom zaleđu vremena i događaja u kojima su one živele, dalje, da se u njima tačno ogledaju odnosi između razvojnih snaga koje potiču od ličnosti i od masa i, naposljetku, da se pisci biografija savesnom studijom izvora osposobe kako bi sami u sebi proživeli složeni život ličnosti koje su radi drugima prika-

zati. Tako shvaćena biografija nije, naravno, najprimitivnija vrsta istorijskih sastava, nije ni zbudjen poluroman, a nije ni običan propagandistički spis, nego je učeno istorijsko delo, koje pored naučnih napora iziskuje osobitu tačnost u proživljavanju slutnji i misli velikih ličnosti. Od takve biografije kralja Aleksandra I Ujedinitelja ja vam, razume se, mogu ovde pružiti samo nacrt, na koji će biti primenjeni svi spomenuti zahtevi razrađene naučne biografije, osim opširnosti.

Kada su stari srpski biografi pristupali opisivanju vladarskih likova, oni su uvek na prvom mestu isticali njihovo poreklo i pisali kako su »blagoga korena otrasl«. Dobro su slutili. Zaista je kod ljudi uopšte a kod vladara — gde se porodične tradicije sljubljuju s narodnim — naročito potrebno znati — iz kakvog su korena izrasli. Kralj Aleksandar I Ujedinitelj je s očinske strane davninom Crnogorac a mati mu je Crnogorka. Kod Karađorđevića je oštrina dinarskog tipa oplemenjena širinom shvatanja šumadinskog stanovništva, među kojim su se Karađorđevi stariji stanili. Mati kralja Petra, Persida Nenadovićevo, umela je u svoga sina usaditi osećanja hrišćanske pobožnosti i patrijarhalne odanosti zemlji iz koje je potekao, da je on pored svih lutanja tužnog izgnaničkog života ostao sa svojim shvatanjima u zdravim mislima šumadinskih seljaka, koje je on umeo oplemeniti filozofski utemeljenim liberalnim idejama svoje mladosti. U svojoj izrađenoj ličnosti on je na savršen način sjedinio elemente tradicionalnosti i stremljenja za napretkom. Uostalom, već je Karađorđe osećao znamenitost tradicija za razvitak, pa je, sav vojnik, ipak opraštao manastirske ljude od vojničke službe, jer su tako postupali i stari srpski vladari. U istoj odanosti tradicijama započeo je njegov unuk svoj politični rad u Bosni, za kojom je Karađorđe čeznuo, i tamo je stekao nikad neozaboravljen ugled. Iz bosanskog ustanka, u bolu slomljenog, krenuo je Petar Karađorđević, kao u klasično sklopljenoj drami, u Crnu Goru, s kojom je sjedinjen mislio Karađorđe satri tursku silu. Tu se princ izgnanik oženio sa Zorkom, kćerkom kneza Nikole, koja mu je na Cetinju rodila 17 decembra 1888 sina Aleksandra, da posle nepune dve godine umre. Prve godine kralja Mučenika pune su žalosti, koja ostavlja neizgladive tragove u životu. On je bio dete koje mater nije ni zapamtilo i u čiji se život uvukla gorka zbilja svih sirota koje su odrasle bez milosti najmilije na svetu — matere.

Gorak hlebac izgnanstva delio je Petar Karađorđević sa svojim sirotama u Ženevi. Decu je vaspitavao u srpskoj patrijarhalnosti i švajcarskoj slobodoljubivosti, s vojničkom strogošću. Kako je on išao u školu i vežbao se kao redovan đak, tako je radio i sa svojom decom, samo s mnogo više strogosti. Nijedna vežba nije mu bila odviše teška za mlade prinčeve — bili su Karađorđevići, sve su se morali svići podnositi. Opšte školsko obrazovanje brižljivo je dopunjavao srpskim. Deca mu nisu smela postati iskorenjeni kosmopoliti. Ženevske škole zamenio je, od petog razreda, princ Aleksandar sa školovanjem u carskom paškom kuru u Petrogradu, gde ga je stigla vest, da je njegov otac 15 junija 1903 izabran za kralja Srbije. Među svojim otmenim drugovima izgledao je srpski kraljević kao budući naučenjak. Tolika je bila njegova odanost naukama, iako mu je — zbog sklonosti i načina vaspitanja — vojnički život bio najmiliji. Jedan njegov drug se dobro seća kako je mladi kraljević već tada sanjao o bojevima, u kojima bi on predvodio svoj narod.

Sa stupanjem kralja Petra I na presto Srbije nije se u životu nje gove dece skoro ništa promenilo. Glavne vodilje života ostale su im — skromnost i savesno ispunjavanje dužnosti. Kraljević Aleksandar je tek

sada video svoju milu Srbiju, i prvi odnos prema otadžbini bio je što je postao redov u srpskoj vojsci. S dolaskom kralja Petra I ublažuju se u Srbiji unutrašnje borbe, i moćan jugoslovenski pokret naglo se širi u njoj i oko nje. Nama, onda mladićima, Srbija je bila u svemu idealna zemlja. Ja neću zaboraviti kako sam tada na jednoj jugoslovenskoj izložbi slika u Beogradu video potonjeg kralja Ujedinitelja. Još dečak skoro, bio je u uniformi srpskog vojnika od istoga gruboga sukna kao sve vojničke uniforme. Takvo sukno na kraljevskom sinu bilo za sve nas jasan znak zdrave srbijanske demokratije, koja je isto toliko privlačila jugoslovensku omladinu kao i rasplamsano nacionalno oduševljenje.

Kraljević Aleksandar ušao je, mislim, u uzrujani politički život za aneksione krize 1908. On je bio još u Petrogradu, i tamo je osetio sjeđinjeni srpski bol, zbog učinjene nepravde Bosni, s ruskim bolom, zbog pretrpljene prevare i poniženja, od strane Austro-Ugarske. Sva srdžba što se skupljala u ovoj državi od dolaska kralja Petra I i od carinskog rata izlila se sada pakosnim jedom na napaćenu Srbiju, ranjenu aneksijom Bosne in Hercegovine kao retko dotad. Austro-Ugarska je izazivala rat sa Srbijom. Revolucijom oslabljena Rusija nije mogla ni pomisliti na vojnu, a bez nje Srbija nije smela ratovati. Ona joj je sama svetovala da pristane na sve — do boljih vremena. Poslanici velikih sila predali su u Beogradu 30 marta 1909 zajedničku notu iz koje se od reči do reči morao prepisati i poslati Austro-Ugarskoj ovaj odeljak: »Srbija priznaje, da situacija stvorena u Bosni i Hercegovini ne zadire u prava Srbije. Prema tome, Srbija će se saglasiti s odlukama koje će doneti Sile odnosno člana 25 Berlinskog ugovora. Srbija, slušajući savete Velikih sila, obavezuje se da odustane od svoga protestnog i opozicionog držanja protiv aneksije, koje je zauzela od meseca oktobra prošle godine. Ona se obavezuje da izmeni pravac svoje politike u pogledu Austro-Ugarske i da u buduće ostane u dobrim odnosima s njom. Saobrazno ovoj izjavi i verujući u mirne namere Austro-Ugarske, Srbija će u pogledu organizacije, rasporeda i aktivnog stanja dovesti svoju vojsku u položaj, u kome je bila u proleće 1908. Ona će raspustiti dobrovoljce i sprećiće obrazovanje komit-skih četa na svojoj teritoriji.« Poslanik Nemačke, pod čijom se je zaštitom Austro-Ugarska ovako junačila, pakosno je zabeležio kako se u bolnoj situaciji predaje ove note Srbiji najoporiše držao talijanski poslanik. Srbija je popustila, ali tihi S. Sazonov je imao pravo kada je, kasnije, pisao: »Nacionalno osećanje srpskog naroda primilo je ranu, koja se nije zacelila.« U vihoru aneksione krize, u opštoj uzrujanosti protiv Austro-Ugarske, naslednik prestola Srbije, princ Đorđe, dao je ostavku na svoj položaj i njegov mlađi brat Aleksandar postao je prestolonaslednik. Školovanje u Petrogradu prekinuto je, on se vratio u Srbiju, i u ubrzanim studijama iz državno-pravnih i vojnih nauka spremao se za svoj novi poziv, o kome nije moglo biti sumnje da će biti ozbiljan i težak.

Kraljević Aleksandar našao je preobraženu Srbiju. U zemlji se verovalo da je Austro-Ugarska bila zbog toga tako nasrtljiva što je držala da je Srbija nesposobna za složan rad zbog duboko uzburkanih političkih strasti. Da dokažu koliko je takvo shvatanje netačno, Srbi su svojim složnim radom u odlučnim godinama razvitka Srbije, 1908—1912, približili svoju zemlju primeru idealne države. Partijske strasti su se stišale, nadmetanjem u naporima Srbija se oružala ubojnim oružjem, a duhovnu spremu za odlučnu borbu dokazala je već za aneksione krize. Na svima poljima društvenog i državnog života narodne energije, oslobođenje svad-

ljiva rasula, zbilja su čuda stvarale. Od gimnastičkih do umetničkih i učinih društava svuda je vrio složan rad i postignuti rezultati neposredno su koristili Srbiji, a osim toga davali su joj prava da s obrazom stupi na čelo sve moćnijeg jugoslovenskog pokreta, koji se ne bi okupljao oko nje da nije činila velike žrtve za sve Jugoslovane. Srbija je naglo jačala i duhovno se sjedinjavala, dok su njene protivnice upadale u teške krize, koje su im snazi i ugledu morale škoditi. U Turskoj se mladoturski pokret počeo izmetati u otomansko nasilje, moćno prema nezaštićenima a slabo prema složnoj sili albanskoj, koja je unosila varvarsku anarhiju u prostrane delove evropske Turske. U Austro-Ugarskoj se proces državnog raspadanja javljao, kao uvek, u pomeranim etičkim shvatanjima. Velika sramota, koju je ova država navukla na sebe Veleizdajničkim procesom u Zagrebu, otkrila je pred celim svetom metode njenog vladanja po kojima je bilo jasno da je ona izgubila svako etičko pravo da vlada narodima za čijom je propašću išla. Kako to već biva kada se pođe nizbrdicom propasti, Austro-Ugarska je sramoti Veleizdajničkog procesa dodala 1909 još tragikomičnost Friedjungove afere iz koje je Srbija izašla kao moralni pobednik. Njen vladar, kralj Petar I, obilazio je tada u divnom triumu prestolnice prijateljskih država Rusije, Italije i Francuske. Ovim dirljivim prijemima odavana je čast naporima Srbije, koje je gledao celi prosvećeni svet, i njenoj uviđavnosti što nije zapalila Evropu 1908. Sasvim u tradicijama starih srpskih vladara, skrušen prema Bogu i ponosit prema ljudima, kralj Petar I je u gorkim vremenima aneksione krize udarao temelje svojoj zadužbini, hramu sv. velikomučenika Georgija na Oplencu. U duhu je pripremao poznije događaje. Pre nego što je zakraljevao Južnom Srbijom, on je po u njoj odomaćenim tradicijama, dizao svoju kraljevsku zadužbinu. Time je, nema sumnje, ustalasio najtajnije i najtanjanije strune narodne duše, koja nije umela zamisliti vladara bez zadužbine.

Kraljević Aleksandar je dospevao da, svojski se spremajući za svoj poziv, svuda zameni staroga roditelja, gde god je u narodnom i državnom poslu trebalo poleta i izdržljivosti mladosti. Glavnu je brigu posvećivao telesnom i viteškom vaspitanju naroda i uređenju vojske. U tima ozbiljnim godinama izgrađivao je naslednik prestola u svojoj ličnosti primer-nog vojnika — prostranog vojnoga znanja, čvrste volje, savršene discipline i elastične moći prilagođavanja momentanim situacijama. Skladnije izrađeni vojnički lik, visoke vrednosti, od ličnosti kralja Ujedinitelja zaista je teško zamisliti. Ali, kao odlični vojnici najlepših tradicija, on se čuvao ratničke jednostranosti. Potpuno predan vojničkom pozivu, on je stizao da se usavršava u naukama i veštinama. Vreme provedeno u carskom paškom koru, gde se slutilo da će mladi srpski kraljević živeti nauci i umetnosti, nije uzalud prošlo. On se idealima svoje mladosti nije izneverio. Nije ih ni suzio.

U ozbiljnim danima koje je Srbija preživljavala, u iščekivanju još ozbiljnijih, niko nije smeo štedeti s naporima, jer su snage zemlje bile male, naročito prema velikim protivnicima. Zato je trebalo tražiti saveznike. Jugoslovani su se, istina, sve više osećali kao jedna celina, ali iskidanana neprijateljskim državnim granicama, preko kojih će se — to se znalo — morati biti mesto da se pomažu. Moderne ratove vode države. Državne granice morale su se, dakle, savezima proširiti radi svrha budućega rata, kome s duhovnim proširenjem narodnih granica ne bi bilo mnogo pomoženo. Na koju stranu? Odgovor je davala prošlost — tamo gde je već knez Mihailo tražio saveze, kod Bugarske, Grčke i Crne Gore,

naročito kod Bugarske. Ali Austro-Ugarska je na prvi pokušaj zbliženja Srbije i Bugarske odgovorila carinskim ratom, a, osim toga, borbe u Južnoj Srbiji rascepile su srpske i bugarske težnje i stvorile neprijateljstvo između njih. Tek potpuna anarhija u tim napaćenim oblastima i duboka uviđavnost srpskih i bugarskih političara bacili su, bar za čas, veo preko međusobnih trvenja i omogućile sklapanje srpsko-bugarskog saveza 1912, posle koga je bilo lako složiti savez hrišćanskih balkanskih država s jedinom svrhom — oslobođenja od Turske. Turska država, u teškoj preokretnoj krizi zbog mladoturskog pokreta i iscrpljena borbama s Italijom, bila je još vrlo opasan protivnik, i Austro-Ugarska nije bila sasvim usamljena u svojim nadama da će Turci satrti Srbiju.

Saveznici su pokušali diplomatskim putem izdejstvovati uslove za čovečan život Hrišćana u evropskoj Turskoj, ali Turci su na ovaj korak odgovorili 14 oktobra 1912 napadajem na Srbiju, uvereni da bi, kad bi nju slomili, rat bio brzo gotov. Glavna turska sila upućena je protiv prve srpske armije, koju je vodio kraljević Aleksandar iz doline Morave u dolinu Vardara, prema carskom Skoplju. Petrogradski san mladoga paža postao je java. Oduševljen visokim srpskim idealima osvete Kosova, ali miran i pribran, prešao je prestolonaslednik obazrivo tursku granicu i s pažnjom dostojnom opasnog protivnika kretao je svoju vojsku na jug, gde se, na Ovčem polju, očekivala odlučna bitka ovoga, glavnoga, ratišta. No Turci su se odlučili da opasnim elementom ratovanja, iznenađenjem, satru glavnog neprijatelja, i zato su prisilili Srbe na odlučnu bitku visoko iznad Ovčeg polja, kod Kumanova, kuda su odelenja srpske vojske postepeno pristizala da u herojskom naporu satru tursku silu.

Kosovo je bilo osvećeno. Rasuta turska vojska sporo se pribirala na otpor, dok je srpski kraljević ulazio, na čelu pobedonosne vojske, u carstvujući grad Skoplje. Milioni srećnih pogleda bili su uprti u njega, ponosna radost cele nacije bila je o njemu oličena. Legendarnim likovima Kneza Lazara i Miloša Obilića pridružio se i osvetnik njihova poraza. U proslavljanju pobjeda nadmetala su se sva naša mesta, širom jugoslovenske nacije. U krupnim događajima brzo se dozreva. Život sam je uvek najbolja škola, a kakav je tek život u ispunjavanju nada koje su vekovima bile jezgra naših nacionalnih ideala! Kada su nekad Turci osvajali srpske zemlje, morali se čupati komad po komad, a Srbi su sada u letu osvajali prostrane oblasti, jer su u svoje ulazili. Borbi je, istina, još bilo, osobito oko Bitolja, ali turska sila bila je slomljena kod Kumanova. Koliko je iznenadila svet srpska pobjeda nad Turskom, toliko ga je zadržala velikodušna pomoć Srbije Grčkoj, Bugarskoj i Crnoj gori. A najveću ratničku slavu stekli su Srbi svojim legendarno brzim pohodom na Jadransko more, za kojim je Srbija davno vapila, osobito od carinskog rata s Austro-Ugarskom, koja joj je zatvarala vrata u svet kadgod joj se prohtelo. Zato se ona odmah i javila sa svojim protestom, kao zaštitnica Albanaca, u najnepodesnijem času srpskog oduševljenja naglim ali gorko zasluženim pobjedama. Turska je bila slomljena i Austro-Ugarska, uvek bez smisla za etičku osetljivost prosvetčenoga sveta, obasipala je sada Srbiju klevetama i uvredama da tako privuče na sebe ne samo sve srpske poglede, kao na novog velikog neprijatelja, nego i poglede svih ljudi zdrava morala i dobrih namera. Ona se, uostalom, sličnim poslovima već dugo bavila — otkako je izgubila smisao svoga opstanka. Na Londonskim pregovorima o miru uspela je Austro-Ugarska da stvori Albaniju kao zasebnu državu samo da bi osujetila izlaz Srbije na more. Njeni su prsti bili pomešani i u odvratno klupče spleta koje su zavele Bugarsku

da ne čeka na reč ruskoga cara u sukobu radi podele osvojenih zemalja između nje i Srbije, nego da mučki napadne na srpsku, bratsku i savezničku, vojsku 29. juna 1913. Nakon prvih uspeha, kao posle svakog prepada, bila je bugarska vojska prvo na Bregalnici pa potom na celom frontu prema Srbima slomljena. Svoje uspehe prema Grcima nije dopela iskoristiti, a na otpor prema Rumunima i Turcima nije smela ni misliti. Posledica grabljive politike kralja Ferdinanda I bili su gubici na sve strane, najbolniji na istoku, gde su Turci lako zauzimali predele nedavno natopljene bugarskom i srpskom krvlju. Novo stanje granica utvrđeno je mirom u Bukareštu 10. avgusta 1913, koji je vrhovni srpski zapovednik, naslednik prestola Aleksandar, ispratio ovim rečima: »Grobovima naših junaka kod Jedrena i Skadra naš narod je utvrdio svoje prvenstvo na Balkanu kako u pogledu svoje snage, tako i u pogledu svoje vernosti i velikodušnosti. Ne velikim već srećnim treba da se smatra onaj koji je komandovao u ratu ovim zaista velikim narodom.« U ovako plemenitim, zaista visokim, shvatanjima, u kojima su se srpski borci nadmetali, još teže su im padali sitni i otrovni napadači Austro-Ugarske, koja se koristila Albanijom da bez ikakve mere izaziva Srbiju. Nije je izazvala. Pobednička zemlja bila je svesna opasnosti novoga rata.

Ujedinjenje dotadašnjih turskih oblasti sa Srbijom i uređenje velike srpske države izazvalo je teškoće u kojima je kralj Petar I ustupio vršenje kraljevske vlasti nasledniku prestola Aleksandru, kao regentu, 24. juna 1914. Novu čast primio je mladi kraljević kao povećanje svojih dužnosti i odgovornosti. Pred Srbijom je stajalo teško pitanje izjednačivanja u pravima novih građana sa starim, o kom je trebalo da raspravlja skupština za koju se vodila oštra izborna borba, kada je u Sarajevu ubijen austro-ugarski naslednik prestola Ferdinand. Austro-Ugarska je od 1903 stalno tražila povod za rat sa Srbijom, i zato je odmah bacila u svet klevetu, da je Srbija učestvovala u tom činu, mada se sasvim pouzdano uverila, i to i priznala, da je Srbija nevinna. Posle čitavog niza ultimata, za svaku sitnicu i izmišljotinu, uputila je ona 23. jula 1914 Srbiji ultimatum s takvim zahtevima, da ih nijedna država ne bi mogla primiti. Pa ipak je Srbija, iznurena ratovima i željna mira, dala odgovor koji je zadovoljio čak i nemačkog cara Viljema II, ali Austro-Ugarsku nije. Ona je davno htela rat, i sada ga je počela. Regent Aleksandar odgovorio je na neobičnu austro-ugarsku objavu rata sa svojom proklamacijom od 4. avgusta 1914. To je bio prvi znameniti javan čin njegovog regentstva koji se završava devizom, koja od tada ispunjava njegov celi život: »U boj za slobodu i nezavisnost celoga našega naroda.«

Rat između Austro-Ugarske i Srbije razvijao se u svetski sukob pre nego što je ratovanje i započelo. Pravičnost srpske i belgijske stvari i strpljenje ruskoga cara okupljali se oko progonjene pravde, koju su gazile Austro-Ugarska i Nemačka, skoro sav ostali svet. Veliki rat ja ne mogu ovde, naravno, ni koliko se tiče uloge Srbije na njemu, opširno prikazivati, nego ću iz njega istaći samo ono što je znamenito i karakteristično za kralja Ujedinitelja, koji je bio vrhovni zapovednik svih srpskih vojnih sila. Svoje prve uspehe u Mačvi osramotila je austro-ugarska vojska nečuvenim varvarstvima. Brzo izbačena iz Srbije posle bitke na Ceru, vratila se Austro-Ugarska opet s ogromnim silama na Srbiju, čija je vojska, bez dovoljno municije i odela, davala očajan otpor neprijatelju, i povlačila se. U tim gorkim danima nejednake borbe izjavila je kraljevska vlada 24. novembra 1914 pred skupštinom ovo: »Uverena u rešenost celoga srpskog naroda da istraje u svetoj borbi za odbranu svoga ognji-

šta i svoje slobode, Vlada Kraljevine smatra kao svoj najglavniji i u ovim sudbonosnim trenucima jedini zadatak da obezbedi uspešan svršetak ovog velikog vojevanja koje je, u trenutku kad je započelo, postalo ujedno borbom za oslobođenje i ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca. Sjajni uspeh koji ima da kruniše ovo vojevanje isku-piće obilato žrtve, koje današnji srpski naraštaj podnosi.« U težim vre-menima nije nikada davana smelija poruka neprijatelju u zaletu. Ne du-gom. Srpska ofanziva započela je 3 decembra a već 5 decembra probijen je na Suvoboru front austro-ugarske vojske, koja je u divljem begu napuštala Srbiju. Beograd je samo kratko vreme držala.

Dok je Srbija sama odolela Austro-Ugarskoj i još je sjajno pobedila, složnom napadaju Austro-Ugarske, Nemačke i Bugarske u jesen 1915 mogla je dati samo herojski otpor. Srpski vojnici borili su se s istim ras-položenjem kao, po pesmi, kosovski junaci — časno se ginulo. Mada je srpska stvar bila stvar pravde, ipak su moćni saveznici tražili od nje da učini ustupke Ferdinandu I, kako je i Bugarska ne bi napala. Srbi su bili voljni čak i takvim željama izaći na susret, mada su znali da Bugari samo čekaju na nemačke uspehe, pa da navale. Tu je Srbija bar pitana, a pri davanju ustupaka Italiji na Jadranskom moru svi su se pregovori brižljivo od nje krili, kako bi se samo što većim obećanjima Italija privo-lela da stupi u rat. Rusija se, istina, protivila cenkanju o jugoslovenske duše ali bez uspeha. Londonski pakt je sklopljen 26 aprila 1915, i Srbija je zanj doznala tek kasnije preko stranih prijatelja. Bolno ga je osetila, mada je stajala pred napuštanjem svoje zemlje, koju se nadala brzo po-vratiti — čim stigne saveznička pomoć. Ali ona nije stizala. Dotle je Beograd pao 10 oktobra 1915, Bugarska je ušla u rat 12 oktobra, i srpski neprijatelji su čvrsto verovali da će zarobiti čitavu srpsku vojsku, s kra-ljem i regentom. Nisu uspeli. Vojska se povlačila, i sedi kralj i mladi regent nisu je ni trenutka napuštali. S herojskim naporima izbili su Srbi i sada, kao 1912, na more. Ali kakvi! S vojskom se povlačio i veliki deo naroda, ometao joj je kretanje i smanjivao hranu. No niko se nije zbog toga bunio — Srbija se povlačila. Austro-Ugarska je izbegličke zbruge varvarski bila s aviona, a pravi prevoz vojske iz albanskih luka započeo je tek na oštar zahtev ruskog cara. Regentu je nuđeno da pređe, ali on je odbio da uđe u talijanski brod dok ne budu povoljno rešena pitanja o prebacivanju svih Srba. Ostao je sa svojim iznurenim vojnicima, i sam teško bolestan, da u herojskom bolu sjedini sebe s narodom kao ni-jedan vladar do njega. Srbija je bila pod neprijateljima, ali njen duh je živeo u porobljenoj zemlji i u izbegloj vojsci. Ona je imala svoju voj-sku i nad njom svoga kralja i svoga regenta.

Dok se vojska oporavljala, pošao je regent Aleksandar u Rim, Paris i London da razloži saveznicima položaj Srbije, da ih obavesti o jugo-slovenskim težnjama i da se s njima dogovori o daljem radu. Njegov put je bio jedan tužan trijumf, ali trijumf. U njemu se s pravom gledala i poštovala personifikacija herojske Srbije, koju niko nije mogao bolje zastupati nego on. Posle svoga povratka istakao je regent Aleksandar 20 aprila 1916 pred vojskom svoj cilj ovako: »da Srbiju stvorimo Veli-kom, te da obuhvatimo sve Srbe i Jugoslovane, da je učinimo silnom i moćnom Jugoslavijom.« Svršetkom maja prebačena je srpska vojska na Solunski front, septembra je zauzela Kajmakčalan a novembra Bitolj. Mali delić Srbije bio je slobodan. Za nastavak ratnih operacija nije bilo raspoloživih sila, osobito od početka revolucije u Rusiji, kada je oslobo-đen veliki deo trupa centralnih sila i bačen na ostale frontove. Srbiju je

slom Rusije zboleo više nego ikoga — njenoga velikog zaštitnika više nije bilo. Iz Rusije su se sa sto nevolja probijali jugoslovenski dobrovoljci da ojačaju srpsku vojsku i da delom dokažu ozbiljnost jugoslovenskih napore oko sjedinjenja sa Srbijom, koje je pred celim svetom zastupao Jugoslovenski odbor.

Mada su centralne sile formalno dobro stojale na frontovima, u unutrašnjosti su se krhale, osobito Austro-Ugarska. Stara država, s davno preživelim svrhama, raspadala se. Svi njeni narodi gledali su da sebi zajamče što sigurniju budućnost, ali još s nekim obzirima prema njenim tradicijama. Slovenci i Hrvati u austrijskom parlamentu dali su maja 1917 svoju izjavu o sjedinjenju svih Jugoslovena u samostalnoj državi, istina još u okviru Habsburških zemalja. Odgovor na nju bio je Krfski dogovor, sklopljen 20. julya 1917 između Srbije i Jugoslovenskog odbora, o samostalnoj kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca oko Srbije. Tada je već regent Aleksandar s našim i savezničkim vojskovođama izrađivao plan za veliku ofanzivu, kada za nju sazru prilike na zapadnom frontu. Na frontu je živio kao i drugi vojnik, izlagao se svima opasnostima krvavoga rata i tako postajao pravi ratni drug svojih vojnika, koji su predstavljali narod u njegovom kraljevstvu. Dugo izgledana opšta ofanziva na Solunskom frontu započela je 14. septembra 1918, i šumadijska divizija je prva izvršila proboj neprijateljskih redova na Veterniku. U složnoj saradnji s ostalim srpskim i jugoslovenskim trupama, i zajedno sa saveznicima iskorišćeni su prvi uspesi u sjajnom elanu, zaista nezapamćenom u ratnoj istoriji. Ispred cele vojske jurila je prva srpska armija pod regentom Aleksandrom. U Skoplju je trebalo pričekati ostalu vojsku, ali on se odlučio da i pored velike opasnosti krene Nišu. Tu su neprijatelji dali krvav ali bezuspešan otpor. U naglom povlačenju nisu se zadržali ni na Savi i Dunavu. Srbija je bila od neprijatelja očišćena, a svi Jugosloveni u herojskom zaletu oslobođeni.

Regent i vojska izvršili su oslobođenje i ujedinjenje i s mnogo strpljenja su gledali pokušaje uređenja zajedničke države. Vojvodina se prva izjavila za sjedinjenje sa Srbijom, za njom Crna gora a 1. decembra 1918 podastrlo je Narodno veće regentu Aleksandru svoju odluku o sjedinjenju Jugoslovena iz Austro-Ugarske sa Srbijom. On je u sjajnom odgovoru primio adresu i proglasio Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. O njegovim granicama vođene su teške borbe na Konferenciji mira, a ugovori su sklopljeni s Austrijom u St. Germainu, s Bugarskom u Neuilly-u, s Madžarskom u Trianonu i s Italijom u Rapallu. U ugovorenim granicama nije sjedinjen naš celi narod. Zaostalo je Jugoslovena van njih, najviše u Italiji, mada je regent Aleksandar u svom odgovoru na odresu Narodnog veća otmeno rekao kako se nada da će »ti pogledi (o pravu naroda da sam odlučuje o svojoj sudbini) dobiti izraza i u odlukama same vlade kraljevine Italije, jer ova ima da se za postanak svoga bića zahvali tim istim načelima, koja su onako sjajno tumačili perom i delom njeni veliki sinovi prošlog stoleća.«

U teškoćama državnog uređenja dokazao je regent Aleksandar da je, kako je obećao, zaista »veran primeru i zavetu koji imam od svoga uzvišenog roditelja«. Osobito se starao, naravno, za svoje ratne drugove, većinom ratare, za koje je 16. marta 1919 isticao »hitnost potrebe da se zemljoradnik posle hiljadu godina teškog živovanja oslobodi veza koje ga još čine zavisnim od vlasnika zemlje, koju on radi, i da postane gospodar grude koju natapa svojim znojem.« U svima njegovim programama-

tičkim izjavama glavna je misao — u slobodnoj državi slobodan seljak na svojoj zemlji. Ali agrarno pitanje rešavalo se ipak veoma sporo. Političari su se jako teško otresali svojih skamenjenih shvatanja, davno pregaženih istorijskim razvitkom. Teškoće saživljavanja pripadnika nekoliko država, ma bili iste krvi, ne dadu se izbeći, ali one su naopakim političkim radom uvećavane mesto da su razborito umanjavane. Zemlja je teško dobila svoj ustav na Vidov dan 1921. Malo zatim je preminuo 16 avgusta 1921 kralj Petar I Oslobođilac, koji je stvorio od male Srbije moćnu državu i osposobio je za velike napore oslobođenja svih Jugoslovena.

Tek kad su glavne državne brige bile zbrinute, osnovao je mladi kralj svoj dom, koji je načinio primerom za celi narod. Oženio se 8 junija 1922 s rumunskom princesom Marijom, koja mu je rodila tri sina i potpuno se posvetila njihovom vaspitanju i haritativnom radu. Kralj je na dan svoga venčanja osnovao Kraljev fond sa svrhama koje je smatrao najprećim potrebama svoga naroda — dizanje higijenskih uslova života na selu i vaspitanje za racionalno domaćinstvo. To su, zaista, osnove narodne kulture. Osnovne škole imale su u kralju Ujedinitelju svog najodanijeg prijatelja, koji se nije ustručavao ići na posvećivanje seoske škole. Isto tako se brinuo i za napredak srednjih i stručnih škola, a za razvitak univerziteta imao je svoja zdrava i visoka shvatanja koja je tek počeo svojim Domom za studente ostvarivati. Univerzitetu u Ljubljani dao je svoje ime. Sam se s osobitom ljubavlju bavio istorijskim studijama. Odlično je poznao našu srednjevekovnu umetnost i koristio se tim znanjem dok je dovršio i ukrasio očevu zadužbinu na Oplencu.

Velike brige otežavali su kralju odnosi u Skupštini, koji su zavljučili državnu konsolidaciju, za koju su postojali svi uslovi. Parlamentarizam je, istina, svuda u krizi. Ali ona je kod nas bila osobito teška. Političari su svoje preživle političke metode, bez životvorne sadržine, većinom primenjivane na tuđu državu, primenjivali sada i u životu naše države. U Skupštini su se tako snašle davnašnje odvratne prakse političkog cenkanja iz austrijskog parlamenta s gravaminalnom politikom krupnih reči i sitnih dela iz hrvatskog sabora i sa strasnim partizanstvom srbijanskih skupština. Dok političke prepirke nisu nagrizale osnove državnog i narodnog jedinstva one su bile žalosne, ali kad su u njih dirnule, onda je kralj 6 januara 1929 uzeo državnu vlast u svoje ruke, dok se strasti ne smire, pa da onda polagano uvodi njemu uvek dragu demokratiju. Strasti su se, doista, brzo smirivale. Kralj je, s iskrenim ubeđenjem koje je svakoga osvajalo, sprovodio svoje misli o državnim i narodnom jedinstvu u Jugoslaviji, kojoj je tek on dao to ime. Što je ranije propušteno, to je pažljivo nadoknađivano — zemlja je dobila 3 septembra 1931 svoj ustav i sticala jedno zakonodavstvo i jedinstvenu administraciju. Pošto unutrašnji razvitak zavisi od mira na granicama, založio se kralj Ujedinitelj svojim visokim državnim sposobnostima i svojim velikim ugledom za sklapanje saveza koji osiguravaju mir. Preko granica saveza s Francuskom, preko Male antante i preko Balkanskog sporazuma on je proširio prijateljske veze Jugoslavije na Bugarsku, gde je najteže bilo probiti led nepoverenja. To je bio veličastven akt političke uvidavnosti — da se zaboravi sve što je bilo i da se srećnoj budućnosti žrtvuju bolovi prošlosti. Kralj je postao apostol mira, za kojim vapije sav prosećeni svet, željan napretka čovečanstva. U tom apostolskom radu, kada se približavao svrsi svojih napora, stigla ga je zločinačka ruka, plaćena od mračnih sila nazadka, i on je 9 oktobra 1934 pao kao mućenićka žrtva

najviše ideje celog savremenog prosvetljenog čovečanstva — mira i napretka u njemu.

Bol za blaženopočivšim kraljem tako je potresao i sljubio celi jugoslovenski narod kako ga nikad nijedna radost nije sjedinila. Pogođeni su naši najdublji čovečanski i nacionalni osećaji. Od veličine i iskrenosti jugoslovenskog bola uzdrhtao je u iskrenom divljenju sav pošten svet i osetio silu idejâ za koje je kralj Ujedinitelj život položio. Ljudi ginu, ali njihova dela ostaju. To je blagopokojni kralj znao i otišao je Bogu na istinu s čvrstom verom da će njegovo delo, ujedinjena kraljevina Jugoslavija, ostati. I hoće.

Opomba: To je bilo uvodno predavanje na ljudski univerzi v Ljubljani dne 19. novembra 1934.

Dr. Vinko Vrhunec:

JUGOSLAVIJA — STANOVSKA DRŽAVA?

Javno življenje ne goji samo kulta osebnosti, temveč tudi modo gesel in krilatic. Lepo zveneče fraze ne najdejo odmeva zgolj v širokih narodnih plasteh, bolj dovtetnih za čustvene predstave kakor za realnost misli, temveč tudi med izobraženci in političnimi voditelji. Pod psihološkim vplivom množice in iz obzirov napram javnemu mnenju, še bolj pa včasih radi miselne udobnosti, ponavljajo gesla, ki se pri kritični vsebinski analizi kaj hitro spremenijo v puhlo zablodo. V člankih dnevnega časopisja, v govorih politikov in gospodarstvenikov, posebno pa v kavarniških debatah, mrgoli »načrtnega gospodarstva« in »stanovske ureditve države«. Ničesar ni značilnejšega za ideološko površnost našega časa od dejstva, da o teh za sodobno javno življenje najbolj perečih problemih nimamo niti ene obsežnejše strokovno-znanstvene razprave, ki bi točno označevala vsebino teh pojmov in obravnavala možnosti izvajanja teh družabnih sistemov v naših političnih in gospodarskih razmerah.

Misel o stanovski ureditvi države ni nova. Taka je bila srednjeveška država, ki je živela vse do začetka 19. stoletja. Naskok na bastiljo je podrl temelje političnega reda na kontinentu, namreč dotedanji monarhistični absolutizem. V noči 4. avgusta 1789 je izginil družabni red, osnovan na predpravica h plemstva in Cerkve, a 17. januarja 1791 je zakon odpravil korporacije ter proglasil svobodo gospodarskega udejstvovanja. Ta zgodovinski dogodek je izraz in posledica velikega preobrata na političnem in gospodarskem polju, ki so ga idejno pripravili veliki misleci 18. stoletja; materijalno je omogočil napredek znanosti in tehnike. Tik pred francosko revolucijo stopi v gospodarsko življenje jeklo, premog in parni stroj, ki v svoji nadaljnji spopolnitvi in prilagoditvi na vse panno ge ročnega dela ruši prirodne in družabne omejitve. Napredek civilizacije gre nevzdržno naprej v znaku svobode vse do naših dni, ko se začenjajo pojavljati dvomi o njeni smotrnosti. Nastaja spoznanje, da neomajna svoboda v državnem življenju slabi avtoriteto in vodi v demagoško anarhijo; v gospodarstvu pa pomeni svoboda med neenakimi stvarno nadvlado močnejšega. V svoji mladostni dobi predstavlja režim svobode najsijajnejšo etapo civilizatoričnega napredka, dokler se tudi tu ne prične uresničevati Platonov izrek, da nosi vsak politični sistem sam v sebi kal propadanja, če pretirava lastni princip.

To razočaranje je razlog, da iščemo avtoritet, da skušamo vsestransko omejiti neurejenost kakršnegakoli udejstvovanja ter da nad dogmatični pojem svobode postavljamo socialni interes. Pri iskanju novih vodilnih idej in novih sistemov za preureditev političnega in družabnega reda so v starih arhivih prišli zopet na dan zapiski o stanovski državi. Zakaj je ne bi otresli prahu in duha plesnivosti, da malo sodobneje oblečena stopi na mesto sedanje države, baje pokvarjene in nesposobne radi degenirane demokracije in parlamentarizma.

Stanovska ureditev vidi državljana zgolj v njegovi socialni funkciji. Tudi na narod gleda kot na skupnost, ki sestavlja najvažnejše stanove, n. pr. poljedelstvo, industrijo, trgovino, denarništvo itd. Vse gospodarsko produktivne činitelje iste panoge združujejo prisilne poklicne organizacije. Kakor so v poljedelski korporaciji zastopani kajžarji in kmečki posli skupaj s posestniki in veleposestniki, tako združuje industrijska korporacija podjetnike, uradnike in delavce. V korporativni državi je suvereniteta prenešana na vrhovno predstavništvo stanov, h kateremu štejejo tudi zastopnike verstva, šolstva in umetnosti. Stanovsko predstavništvo izvršuje zakonodajno oblast skupno z najvišjim državnim predstavnikom, ki ima v korporativni državi najvažnejšo vlogo inspiratorja in vrhovnega arbitra.

Nauk o korporativni državi pojmuje človeka kot hominem economicum ter mu priznava državljanske pravice, kolikor je družabno koristen član po svoji stanovski skupini. Tako materialistično pojmovanje države in posameznika je zelo enostransko in ne ustreza stvarnemu življenju. Saj nima človek samo materialnih potreb, temveč je bitje, čigar duhovno življenje je močnejše od snovnih potreb fiziološkega življenja. Ideja o korporativni državi je torej v najbližjem sorodstvu z materialističnim svetovnim naziranjem, dasi jo zagovarjajo predvsem nasprotniki marksizma. Ni težko dalje razpresti politično filozofsko kritiko o idejnih in praktičnih nedostatkih stanovske države, katera — kakor nas uče zgledi — služi le za krinko osebnih in strankarskih diktatur. Razumeti jo je treba le kot izraz sedanjih političnih in gospodarskih težoč.

Korporativna ureditev države je danes šele poskus, katerega izdelki niso še jasno dognani. Fašistična korporativna država, orisana že leta 1926, stopa v življenje šele z zakonom od 9. decembra 1933. leta, češ, da je bila potrebna dolga vrsta let za duhovno preorientacijo in reorganizacijo naroda iz strankarskega v stanovski sistem. V Avstriji mislijo, da stanovsko idejo bolje poznajo, ter so, oslanjaje se na papeževo encikliko, v razmeroma zelo kratkem času preuredili staro državo v krščansko-stanovsko, dasi je baš v Avstriji delitev naroda na politične stranke prav posebno ostra. V ozadju obeh teh stanovskih sistemov stoji režim diktature. V teh državah so politične skupine, ki vidijo rešitev današnje, od demagogije odvisne in oslabiljene države, v gospodarskem sindikalizmu, ki naj na eni strani ustvari na čelu države močno avtoriteto, a z druge strani najde v korporacijah in njenem vrhovnem predstavništvu zakonodajno orodje, ki ve samo za gospodarske težnje, ne pozna pa razrednih nasprotij in smatra državo za pridobitno družbo, ki naj zadovolji gmotne potrebe naroda.

Ni čuda, če nismo ostali nedotaknjeni ob epidemičnem vplivu te, na prvi pogled tako privlačne novotarije. Misel o stanovski državi se je najpreje porodila v glavah onih, ki s pomočjo javnega, narodnega mandata ne morejo priti do besede, in onih kratkovidnežev, ki smatrajo, da narodno zastopstvo nima nobenil širših nalog, kakor jih imajo danes razne

gospodarsko-stanovske ustanove, n. pr. zbornice. Res je, da obravnavajo politična predstavništva gospodarska vprašanja brez zadostnega strokovnega znanja in poznavanja gospodarskih razmer, potreb in možnosti. Nestrokovnost reprezentativno-političnih ustanov pa je njihova rojstna napaka, prav tako utegne biti škodljiva prevelika strokovnost in specializiranost, ki otežuje hitre odločitve. Tudi v državah z gospodarsko bolj razvitim in politično bolj izšolanim volivstvom bolehajo parlamenti za isto boleznijo, kljub dolgotrajni tradiciji političnih skušenj in vladarske rutine. Današnje gospodarsko življenje je pač tako zamotano, da je pretežno obvladati vse stroke. Tudi ni mogoče zahtevati, da naj bi bilo narodno predstavništvo strokovno podkovano v vseh raznovrstnih, vedno v novih oblikah se pojavljajočih gospodarskih problemih. Za to imajo parlamenti posebne strokovne odbore in resorne forume, ki naj dajejo mnenja, nasvete in predloge v vseh strokovnih vprašanjih. Zastopstvo iz samo takih strokovnjakov v zakonodavstvu bi njegovo delo neizmerno oteževalo. Da tudi na ta način problem nestrokovnosti ne bi bil rešen, moremo sklepati iz prav malo plodnega sodelovanja sedanjih gospodarskih poklicnih predstavništev, ki niso vedno dovolj strokovno aktivna, še manj pa objektivna, posebno v nesebičnem pojmovanju občega interesa.

Izločitev politične opredelitve po verskih in plemenskih momentih je eden prvih pogojev za ozdravljenje naših političnih razmer. Radi tega je treba pospeševati razvrščanje naroda po gospodarskih in socialnih smotrih ter vidikih. Toda s tem še ni rečeno, da se da to doseči samo v korporativni državi. Socialna in ekonomska struktura našega naroda je najglasnejši razlog, ki govori proti ureditvi Jugoslavije na stanovski podlagi. Kakor že omenjeno, je vodilna misel korporativnega sistema v tem, da naj se koordinirajo interesi posameznih stanov, poklicev in družabnih plasti, da se na ta način dožene vrhovni interes naroda kot rezultanta interesov vseh stanov. Ta težnja je posebno jasna tam, kjer hira državni ustroj na razrednem nasprotstvu med kapitalom in delom, na križanju interesov med najvažnejšimi gospodarskimi panogami, n. pr. med poljedelstvom in industrijo, ali med proizvajalcem in konsumentom. Nedvomno predstavlja korporativni sistem do neke meje izgladitev socialnega in gospodarskega nasprotstva v razviti, diferencirani družbi. Naš narod pa je socialno in ekonomsko dosti homogen. Več kot $\frac{4}{5}$ prebivalstva živi od poljedelstva. Velike, razvite industrije ni. Smo siromašna zemlja, ki nima velikih kapitalov. Naše gospodarsko blagostanje ni na zavidni stopnji. Zato ne poznamo velikih socialnih konfliktov med kapitalom in delom, ki so osnovni problem v državah zapadne civilizacije. Skladnost stanovskih interesov se kaže v enoličnosti narodove družabne konstitucije. Če gledam s tega stališča naše sedanje narodno predstavništvo, ni ono nič drugega kakor korporativni parlament s pretežnim vplivom kmečkih interesov. Hoteti tudi na zunaj podčrtati ta stanovski značaj vrhovnega zakonodajnega telesa bi v sedanjih socialno-političnih razmerah samo poostrilo stanovska nasprotstva. Postavljen na izrazito stanovsko podlago, torej z ogromno večino zastopnikov kmečkega stanu, bi stanovski parlament po svoji zamisli najizraziteje vodil agrarno politiko na škodo vseh drugih gospodarskih panog, ki so potrebne in važne za osamosvojitve in izgraditve naše gospodarske celote. Na ta način bi umetno izzvali stanovska nasprotja, ne da bi pri tem definitivno likvidirali ostala nasprotstva.

Pristaši korporativizma priznavajo, da nasprotujoči si interesi ne morejo najti vedno kompromisne rešitve v sodelovanju korporativnih ustanov. Ni tako težavno izgladiti nasprotja med posameznimi poklici, kakor

spraviti v sklad načelna nasprotja med glavnimi stanovi pridobitne delavnosti, ki so si tudi miselno tuji in različni. Načelna nasprotja med poljedelstvom in industrijo so tako globoka, da pada rešitev vedno v prerogative najvišje državne oblasti, ki mora tudi v korporativni državi obstojati kot splošno priznana avtoriteta. Ako pa je mogoče tako avtoriteto stvoriti, je rešen temeljni problem pomanjkljivosti državne ureditve, torej tudi države v današnji obliki. Politično ekonomski teoretiki imenujejo ta sistem »corporisme autoritaire«, pri čemer instinktivno čutimo poudarek na pridevku »avtoritativen«. Korporativna ureditev države omogoča v takem primeru poseganje državne oblasti v območje gospodarskega življenja, v konkretna poslovna vprašanja in v privatno inicijativo, ki ostane vedno movens gospodarskega in pridobitnega udejstvovanja ter napredka. Od korporizma do etatizma je samo en korak.

Napačno bi bilo razumeti ta izvajanja kot podcenjevanje važnosti gospodarskih in socialnih interesov v družbi, državi in narodu. Politična država redko najde časa za konkretne probleme o življenjski eksistenči državljana. Ta vprašanja se morajo pomakniti naprej na javne tribune in ministrske klopi, obravnavati resno in strokovno, predvsem pa nesebično pod vidikom državnega in narodnega interesa. Vse to pa ni vprašanje političnega sistema in državne ureditve, temveč rezultat politične zrelosti, gospodarske izšolanosti in družabne zavesti. Pravijo, da ima vsak narod tak parlament, kakršen je on sam: isto bi veljalo tudi za narodno zastopstvo, urejeno na stanovski podlagi. Važnejše se nam zdi, da se vsi državljanji in stanovi zavedajo svojih pravic in dolžnosti napram državi in da sodelujejo v njenem upravljanju pozitivno in aktivno. Gospodarske panoge se morajo razpredeliti v večje enote, da morejo zastopati svoje interese v javnem življenju ter jih reševati po načelu samouprave.

Te možnosti so dane v naši ustavi in zakonih: oživotvori se naj gospodarski svet kot predstavitelj vseh gospodarskih in socialnih teženj ter se mu naj dodeli vpliv in mesto v ustroju državnega zakonodavstva. Stanovski interesi naj pridejo do izraza tudi v sestavu senata, ki bi tako dopolnjen mogel predstavljati koristen korektiv politični poslanski zbornici. Tem potom si morajo pridobiti stanovska zastopstva vpliv in mesto v suverenem predstavništvu naroda v vse obsegajoči organični in duhovni celoti, ki misli, čustvuje, veruje, stremi po napredku ter se žrtvuje — za ideale, ne za interese.

Lajovic Anton:

JEZIKOVNA VLJUDNOST SLOVENSKEGA ČLOVEKA

V družbi slovenskih inteligentov je nedavno nanese pogovor, kako naj bi Slovenec jezikovno občeval s tujerodcem. Nekateri so menili, da Slovenec le prerad jezikovno ustreza vsakemu tujerodcu, da takoj govori nemško z Nemcem ali pa laško z Italijanom, čeprav znata onadva tudi slovensko. Drugi so menili, da je stvar vljudnosti, govoriti s tujerodcem v njegovem jeziku. Oglasil se je literat, ki sam pred sabo rad velja za svetovljana, in postavil načelo: govôri z vsakim tujerodcem v njegovem

jeziku, če ga le znaš. Še dalje je šel neki starejši gospod, ki je rekel, da je pravično tako, kakor on dela: kadar gre n. pr. kupovat knjige v knjigarno Bamberg, govori, dasi je sicer prepričan Slovenec, vedno po nemško, ker po imenu smatra, da je to podjetje nemško.

V tej zmedi mišljenj, kako najti kompas za pravilno smer našega ravnanja?

Odgovor more dati le pogled na naš kulturni razvoj in na obliko naših duhovnih stikov s tujimi sosedi.

Da pa moremo razumeti sami sebe in oblike našega mišljenja, se moramo razgledati po svoji neposredni duhovni preteklosti in jo za nadaljnje ravnanje premeriti z merili, ki nam jih od dne do dne z večjo nujnostjo vsiljuje svobodno življenje v svoji lastni narodni državi, kjer nam s svobodo raste tudi odgovornost.

Za vsak narod je jezik najbolj viden in najbolj izrazit znak narodne skupnosti. Moč jezika v javnem življenju je istovetna z močjo narodne skupnosti. Občutljivost, katero kaže posamezen član naroda za svoj jezik, je istovetna z njegovim narodno-skupnostnim čustvom. Od rastoče in čim širše kroge zajemajoče občutljivosti za narodni jezik je sorazmerno odvisen ves napredek naroda na najrazličnejših poljih njegove duhovne in materialne kulture. Zato more biti dalekosežnega pomena rešitev vprašanja, ki smo si ga zastavili.

Ko smo se Slovenci začeli kot narod polagoma zavedati samih sebe, so pretekla že stoletja, kar smo živeli v tuji državi, v Avstriji, kjer je vladala nemška dinastija, opirajoč se kot na glavni steber svojega gospodstva le na avstrijski nemški narod.

Nemška dinastija in nemške vlade so dajale odločujoč poudarek nemškemu jeziku in nemški kulturi v vsej Avstriji, posebno pri nas Slovencih, ki smo bili številčno itak slabotni in poleg tega še upravno politično raztrgani na štiri politične province, na Kranjsko, Goriško, Koroško in štajersko. V vseh teh provincah je veljala slovenščina za »drug i deželni jezik«, »prvi« jezik je bila nemščina. Toda preden je dobila slovenščina vsaj navidezno enakopravnost v šoli in uradu, je trajalo dolgo in še tisto navidezno enakopravnost smo si morali izvojevati s težkimi borbami. Nikakor pa ni bilo mogoče doseči, da bi nemščina prenehala vladati v onem področju uradov in šol, ki se je smatralo za notranje uradno področje. Kot notranji uradni in službeni jezik se je s skrajno energijo po vseh naših krajih, celo na Kranjskem, trdno držala nemščina, navzlic temu, da je Kranjska bila popolnoma slovenska dežela, ki je imela le po nekaterih mestih neznatno nemško manjšino. Ne glede na to, da je bila nositeljica nemščine na Kranjskem le drobna peščica ljudi, se je smatrala nemščina za deželni jezik.

Nemščina je torej do prevrata v vseh naših krajih gospodovala (ne da bi kjerkoli zato obstojal kak zakonit predpis, torej samo po pravu navade) kot notranji uradni jezik v vseh državnih uradih in kot izključni armadni jezik.

Slovenski otrok se je tedaj moral učiti nemščine že v ljudski šoli, dokler niso po trdi borbi izbojevali Slovenci, da je postal učni jezik v ljudskih šolah samo slovenski, nemščina le učni predmet, kasneje na podeželskih šolah celo samo prostovoljen učni predmet. Toda v srednjih šolah je nemščina kot glavni učni jezik v višjih razredih veljala prav do prevrata.

Razen tega je bil učni načrt tako prirejen, da je v srednjih šolah dajal slovenskemu dijaku popolnejšo sliko nemškega kulturnega razvoja in mu vsiljeval popolnejše poznanje nemške literature kakor pa lastne slovenske literature in splošne kulture.

To gospodstvo nemškega življa in jezika v vsem našem javnem življenju, v vseh javnih uradih, državnih zavodih in podjetjih, dalje vsa ta vzgoja našega človeka, da naj gleda na svet skozi nemško okno in da bodi informiran samo o nemški kulturi, in sicer tako, kakor da je to glavna in najveličastnejša kultura sveta, vse to je v našem človeku vzbudilo čustvo izrazitega prvenstva nemščine. Ker sta mu ves ta nemški duh in vzgoja vedno govorila o ogromni oblasti nemškega jezika in o njem kot svetskem jeziku, se je našemu skromnemu Slovincu, zaprtemu v ozke avstrijske politične meje, politično umetno ločenemu od svojih južnoslovenskih bratov Hrvatov in Srbov, zdelo samo po sebi umevno, da je nasproti nemščini njegova slovenščina skrajno skromen jezik, globoko podrejen nemščini.

Poleg čustva podrejenosti slovenščine pod gospodujočo nemščino so vrednostni prepad med tema jezika poglabljali še drugi toki. Ko je 19. stoletje s svojim romantizmom okrepilo narodnostni razvoj malih slovanskih narodov, je habsburška Avstrija imela bistven interes v tem, da je tem zadrževala narodnostni razvoj. Pravilno je čutila, da bi rastoča okrepitev in osamosvojitve narodnega življenja slovanskih narodov mogla ogroziti cel njen državni obstoj. V slovenskem življenju sta bili dve struji, katerih ena, po številu slabotnejša, je izrazito poudarjala narodnost, dočim je druga struja, katere najmarkantnejši predstavnik je bil ljubljanski škof Misja, stavljala temu razvoju, poudarjeno v interesu habsburške dinastije in države, vse mogoče filozofske, doktrinske in pa politično praktične zapreke, sklicujoč se pri tem na katoliške perspektive narodne strpnosti, in je radi tega puščala svoje pristaše v hoteni narodni mlačnosti.

Drugi idejni tok, ki je zabranjeval v Slovencih močno narodno-skupnostno čustvovanje, je bil liberalizem 19. stoletja, čigar naravni izliv je bil poudarjani individualizem. Taka individualistična usmerjenost slovenske inteligence in na drugi strani politično gojena mlačnost v narodnostnem pogledu sta bili dve močni sili, ki sta zavirali, da cena našega narodnega jezika ni rasla ne pri slovenskem inteligentu, še manj v širokih plasteh naroda. Tako se v predprevratni dobi nikakor ni moglo razviti dovolj močno narodno-skupnostno čustvo v nas Slovencih, in tako najzu tudi slovenski jezik kot najvidnejši izraz takega skupnostnega čustvovanja ni mogel doseči popolne veljave.

Tik pred izbruhom svetovne vojne se je širila govorica, da je Nikola Črnogorski baje izjavil, da se Črnogorcem ni bati ničesar, češ: nas in Rusov je 150 milijonov.

Ta izrek je izzval obči posmeh, češ, kako se napihuje mali Črnogorec.

Ni se zablislilo takrat našemu človeku spoznanje, da je imel prav Nikola, ne pa tisti, ki so se Nikoli smejali.

Zakaj Nikola je gledal stvari z vidika svobodnega človeka, kateremu pomenijo družbene in socialne zveze najrealnejšo realnost. Ali do takega spoznanja se naš človek ni mogel povzpeti, ker mu je nesvoboda branila skupnostno čutenje. Slovenski človek je takrat živel, družbeno pogledano, v atomiziranem, desagregiranem stanju, čuteč se individualno osamljenega. Kolikor pa je zavestno čutil narodnostno — takih je bila manj-

šina — je čutil tudi to, da je njegov narod popolnoma osamljen. To čustvo individualne in narodne osamljenosti — strupeni sad stoletne zasužnječnosti — ni dopuščalo našemu človeku, da bi videl in čutil v izreku svobodnega črnogorskega kneza globoko upravičenost.

Prav iz tega čustvovanja osamljenosti se je nujno razvilo nadaljnje čustvo o majhnosti in manjvrednosti tako naroda kakor njegovega jezika. Tako čustvo manjvrednosti je dalo svojo posebno barvo temu, kako je slovenski katoliški duhovnik v narodnostnem pogledu propovedoval, da nam je treba biti ponižnim in skromnim, kar je naš verni človek enostavno prenašal tudi na jezikovno polje.

Nemški človek je kot član gospodujočega naroda seveda krepko izkoriščal tako zadržanje slovenskega človeka in je v vsaki dotiki s slovenskim človekom poudarjal gospodstvo nemštva in nemškega jezika. Naš človek se je temu tako uklanjal, da se mu je zdelo kar izzivanje, če bi s takšnim Nemcem skušal govoriti slovensko. Kdor pa je to storil, je veljal za izjemo, za prenapeteža, predrzneža in rovarja.

Pritisk nemške države, nemške kulture v šolah, gospodarski pritisk boljše situiranih nemških krogov v slovenskih krajih je imel poleg slovenskega čustvovanja podrejenosti, inferiornosti, majhnosti in osamljenosti za nujno posledico, da je smatral tudi slovenski človek svoj jezik za podrejen in manj vreden, predvsem nasproti nemškemu jeziku, in v konsekventni posledici tudi nasproti vsakemu drugemu tujemu jeziku.

Le iz takega čustvovanja inferiornosti je mogoče razumeti uvodoma omenjeno naziranje naših inteligentov, da naj še celo zdaj v svobodni državi in celo v kulturnem centru slovenstva čuti naš človek potrebo, občevati po nemško v podjetju, ki mu je posestnik Nемец, dasi je očitno, da živi tako podjetje nujno le ob kulturnih potrebah tukaj domačega slovenskega naroda.

*

Stopili smo v politično svobodo, nismo se pa osvobodili vsega onega čustvovanja o manjvrednosti in nepomembnosti samih sebe in svojega jezika, čustvovanja, katerega smo po zakonu vztrajnosti, ali drugače rečeno, po težnosti konservativizma, ki je temeljna sila vsake družbe, prinesli s seboj iz starih v čisto spremenjene nove razmere in ga tu gojili dalje.

Nismo še prišli do dovoljne zavesti, da nalaga svoboda na vseh poljih našega duhovnega življenja fundamentalne izpremembe tudi v mišljenju in čustvovanju. Zdelo se nam je, da nam za svobodo ni treba nič več delati in skrbeti, čim je dan formalni okvir svobode z obliko svobodne narodne države. V stari naši malobrižnosti za narodne in javne zadeve, v tej zli in težki dedščini naše suženjske preteklosti, smo pričakovali, da bo »država« rešila vse te stvari, ali če ne »država«, pa »življenje«. Torej vsekakor, da se bodo te stvari rešile ne z našim naporom, temveč da jih bo rešila neka nejasna sila izven nas.

In vendar, kaj je bila sociološka nujnost za ureditev razmerja našega jezika do jezikov tujerodnih ljudi na našem ozemlju?

Vzemimo preprost primer: Srečata se Slovenec in Nемец, živeča na našem ozemlju, oba iste socialne pozicije, iste starosti, oba popolnoma zmožna slovenščine in nemščine. Kaj naj sedaj odloča o tem, kateri jezik naj ima prednost?

Ne more biti dvoma, po sociološkem stanju. Oba, Slovenec in Nemeč, živita na slovenskem ozemlju, v naši narodni državi, katere službeni jezik je pri nas slovenski. Slovenski narod je državni narod in gospodar te zemlje, iz česar je samo po sebi umevno, da je slovenski jezik na naših tleh gospodujoči jezik. Tako gospodstvo našega jezika je naravni postulat tudi demokratične ideje, s katero bi bilo nezdržljivo, da bi minoritetni jezik mogel biti enakopraven ali celo važnejši od jezika, ki ga govori majoriteta.

Te nove sociološke situacije bi se moral sleherni naš človek, ne samo vsak inteligent, temveč tudi vsak najpreprostejši človek tako zavedati in biti za čast in vrednost ter prvenstveno mesto svojega jezika tako občutljiv, da bi smatral za izzivanje, če ga katerikoli Nemeč, ki živi med nami, nagovori drugače kakor slovensko. Dokler tega ne bomo domeli do dna, toliko časa bomo slabi partnerji za demokracijo v lastni državi. Zakaj narod, ki ima toliko manjvrednostnega, potlačene in inferiornega v svojem čustvovanju in mišljenju, skratka toliko slabotnega, ne more biti enakovreden soborec in sotvorec v demokraciji.

Zato je treba skrajnega napora, da potolčemo v svojem narodnem življenju in čustvovanju vse one manjvrednostne inferioristične komplekse, ki jih nosimo še sedaj kot težke okove iz prejšnjega našega življenja v zaslužjenosti.

Na drugi strani je treba, da storimo vse, da ustvarimo v našem človeku čustvo gospodarja na svoji zemlji. Ni se nam treba plašiti, če bi se v nas rodile struje, ki bi jih oni, katerim bi ne šle v račun, imenovali imperializem.

Zdaj pa smo še silno daleč od tega! Ali se ne slišijo zopet iz naših mest ob Dravi obupni klici, da izgubljam ljudi v nemštvo kakor za časa Avstrije? Cena nemščine je med našim preprostim narodom zlasti na Štajerskem in še celo med inteligenti še vedno previsoka.

Takoj po prevratu so naši Nemci mislili, da se bo zgodilo to, kar bi vsi po pravici pričakovali od zrelega naroda, ki si ustvari svojo svobodno narodno državo, da bo tedaj dobil naš jezik v vsem javnem in zasebnem življenju izključno veljavo in pozicijo. Zato so se mnogi izmed njih začeli učiti našega jezika. Toda kmalu so začeli ti Nemci spoznavati, da je njihov napor s slovenščino popolnoma odveč, zakaj kjerkoli so to hoteli, jim je naš človek uslužno z istim čutom podrejenosti svojega lastnega jezika ustregel v nemščini. Stvari so tako ostale v svojem starem stanju, da naš ponižni Slovenec samega sebe še danes smatra za izzivača, če bi nagovoril našega Nemca drugače kakor po nemško, in da se obratno naš Nemeč čuti razžaljenega, če bi ga ne nagovoril v njegovem jeziku!

In tu pridemo h klavrnemu vprašanju narodne zavednosti med uradničtvom. Kar je bilo starejše generacije, ki je za časa Avstrije sama sebe v narodnostnem pogledu vzgojila v skrajni mlačnosti do narodnega jezika, je tudi po prevratu vozila v starih kolesnicah. Tej generaciji se se je zdelo poudarjanje slovenske narodnosti in slovenskega jezika nedopustno politično manifestiranje, katerega se je v svojem stremuštvu za časa Avstrije najprevidneje izogibala. Je-li kaj čudnega, če je dolgotrajna vaja takih čustvenih in vrednotnih odnosov dušo takega uradnika preobrazila tako, da je prišel v nove prilike svobode nesposoben, da bi prav ocenil vrednoto in važnost svojega narodnega jezika?

Tako se je lahko zgodilo, da je še 5 let po prevratu na našem višjem sodišču podpisoval neki senatni predsednik na vseh spisih svoje ime v nemški transkripciji in z *gotico*, ne da bi se bil nad tem spotaknil katerikoli njegovih kolegov in niti ne njegov šef. Tako je bilo torej na enem izmed najvažnejših državnih resorov v instituciji, ki je bila vodilna za pravosodstvo vse Slovenije. Ali se je potem čuditi, da je personalna politika našega višjega sodišča tačas bila nacionalno toliko neobčutljiva, da je postavljala na naše obmejne, narodnostno najbolj občutljive kraje uradnike izrazito avstrijakantskega mišljenja in da zanjo torej vprašanje narodne zanesljivosti in agilnosti kot odločilno za namestitev sploh ni prihajalo v poštev?

Ob tej starejši generaciji so živele nadaljnje naše generacije in se nezavedno prilagojevale njeni mentaliteti. Strup narodnostne mlačnosti je učinkoval dalje in učinkuje še danes.

Zato najde Nemeč v naših krajih v našem uradu, pri konceptnem kakor pri pisarniškem uradniku, radovoljen odziv v nemščini.

To se pravi, naš uradnik, dasi ima veliko moč v svojih rokah, ne daje svojemu narodnemu kot službenemu jeziku onega poudarka izključne rabe, cene in vrednosti, kakor bi to po svoji dolžnosti moral storiti. S tem odpada tudi drugim slojem našega naroda važna moralna zaslomba, ki bi mu krepila zavest o prvenstveni vrednosti našega jezika na naših tleh, na katerih naj bi bili mi gospodarji.

Ko vidimo, kako naš narod v vseh svojih slojih trpi zaradi čuta manjvrednosti glede svojega jezika, bi bila toliko bolj dolžnost našega inteligenta, celo pa državnega našega uradnika, da z vso energijo in neizprosno doslednostjo v uradu in izven urada ob vsakršni priliki daje poudarek izključne cene in vrednosti svojemu narodnemu jeziku.

Toda temu nasprotno imamo celo v Ljubljani še danes za šefe raznih važnih uradov Slovence, ki so narodnostno tako malo občutljivi in mlačni, da se ne sramujejo na javnih krajih z ljubljanskimi Nemci — ki znajo slovensko enako dobro — občevati izključno in skoraj ostentativno po nemško.

Dokler se ne bomo domogli do tolike energije, da bomo z bičem nagnali vse take ljudi, jih družbeno ožigosali in onemogočili, toliko časa bo vse naše življenje revno, nas pa bo zasmehoval in izkoriščal vsak tujerodec.

France Seunig:

VPRAŠANJE MESTNE HRANILNICE LJUBLJANSKE

Vprašanje sanacije Mestne hranilnice ljubljanske spada brez dvoma med najvažnejše probleme komunalne politike ljubljanske občine. Zato bo treba čim prej napraviti odločne korake, da se, če treba tudi z žrtvami mestne občine, spravi zavod zopet v likvidno stanje. Vsako nadaljnje čakanje na rešitev od zunaj in vsako odlašanje bi bilo neodpustljivo.

Mestna hranilnica ljubljanska je bila pred imobilizacijo življenjski živec Ljubljane, ki je danes na škodo vsega prebivalstva spodvezan.

Gospodarsko življenje Ljubljane se ne bo moglo znova razmahniti, dokler ne bo mobiliziran zavod, ki je prej zavzemal v Ljubljani vodilno mesto pri financiranju obrtnika in trgovca, sploh srednjega stanu in je zlasti dominiral v hipotekarnem kreditnem poslovanju.

Na vzpostavitvi normalnega poslovanja pri Mestni hranilnici pa ni življenjsko interesirano samo prebivalstvo mestne občine; v enaki meri je na tem vprašanju interesirana sama občina, ki jamči za zavodove obveznosti z vsem svojim premoženjem in z vso svojo davčno močjo. Mestna občina se mora tega vprašanja poprijeti z vso vnemo tudi zaradi tega, ker je sama največja dolžnica hranilnice. Dolguje ji 115 milijonov dinarjev, to je skoro 30% vseh hranilnih vlog pri Mestni hranilnici. Mestna hranilnica je bila prejšnja leta za občino skoro neusahljiv, predvsem pa najcenejši vir za posojila; zato mora občina pokazati podvojeno prizadevanje, da zavodu pomaga.

Zaradi uspešno razvijajoče se Mestne hranilnice so nas prejšnja leta druga velika mesta v Jugoslaviji zavidala, saj so morala za svoja posojila pri privatnih denarnih zavodih plačevati mnogo višje obresti. Zlasti Zagreb si je v tem pogledu mnogo prizadeval: spoznal je koristi lastne hranilnice in se je zato tudi s posnemanja vredno odločnostjo lotil vprašanja sanacije svoje Gradske štedionice. To sanacijo je tudi že vzorno izvedel ter se pri tem ni ustrašil nobenih žrtev. *Tudi mestna občina ljubljanska mora biti pripravljena na žrtve za svojo Mestno hranilnico, ne samo zaradi tega, ker jamči za njene obveznosti, temveč tudi zaradi tega, ker je danes za Mestno hranilnico 115 milijonski dolg mesta veliko breme in ker to zahtevajo končno tudi gospodarski interesi vsega prebivalstva občine ljubljanske.*

Zadolžitev Ljubljane.

Problem Mestne hranilnice ljubljanske je v najožji zvezi z zadolžitvijo mestne občine, ki je največja dolžnica hranilnice. V letih pred nastopom gospodarske krize je bilo pri nas kakor tudi v drugih državah opazati, da se mestne občine naglo zadolžujejo. »Statistika komunalnih zajmov v kraljevini Jugoslaviji«, ki jo je leta 1931. izdalo finančno ministrstvo, navaja, da so se mestne občine s sedežem banske uprave (skupaj z Beogradom) samo v l. 1930. zadolžile za 200 milijonov Din, tako da so dolgovi teh desetih mest v l. 1930. narasli od 752 na 953 milijonov Din.

Ljubljana je imela po tej statistiki ob koncu l. 1930. za 148.2 milijona Din dolga v obliki posojil. V primeri z drugimi mesti je bila Ljubljana l. 1930. relativno najbolj zadolžena. Statistika finančnega ministrstva navaja naslednje podatke o višini obremenitve posameznega prebivalca v teh mestih zaradi občinskih dolgov:

	višina dolgov	obremenitev na prebivalca
Ljubljana	148.2 milij. Din	2479 Din
Beograd	452.0 " "	1871 " "
Split	76.3 " "	1742 " "
Niš	48.8 " "	1379 " "
Zagreb	179.7 " "	968 " "
Cetinje	4.1 " "	650 " "
Banja Luka	10.4 " "	469 " "
Skoplje	14.0 " "	216 " "
Sarajevo	15.5 " "	198 " "
Novi Sad	4.3 " "	67 " "

Zaradi znatno nižje obrestne mere posojil, ki jo omogoča baš Mestna hranilnica, pa prenaša Ljubljana svoj dolg lažje nego druga

mesta, ki morajo plačevati višje obresti. Po omenjeni statistiki finančnega ministrstva je znašala l. 1930, obremenitev vsakega prebivalca zaradi anuitetne službe za mestne dolgove v Splitu 180 Din, v Beogradu 162 Din, v Ljubljani 149 Din, v Nišu 139 Din, v Skoplju 92 Din, v Zagrebu 60 Din, itd.

Če izračunamo na podlagi proračuna ljubljanske mestne občine (za l. 1934.) sedanjo višino dolgov, dobimo naslednjo sliko. Dolgovi mestnega sklada znašajo (skupaj s posojilom 9 milijonov Din, ki je bilo najeto pri Poštni hranilnici za regulacijo Ljubljanice) 86·5 milijona Din; dolg po 6% obligacijskem ter 6% gradbenem in investicijskem posojilu znaša 34·3 milijona Din; dolgovi mestnih podjetij pa znašajo 42·2 milijona Din (elektrarna 19·5, klavnica 15·9, pogrebni zavod 3·0, plinarna 2·7, zastavljalnica 0·7 in priprega 0·2 milijona Din). Skupaj znašajo torej sedaj dolgovi Ljubljane 163 milijonov Din. Glede na okolnost, da bo moralo mesto v zvezi s sanacijo Splošne maloželezniške družbe v kratkem prevzeti to pasivno podjetje, je treba v mestni dolg všteti tudi dolgove Splošne maloželezniške družbe, za katere itak že jamči mestna občina. Dolg Splošne maloželezniške družbe, ki je nastal v zvezi s transakcijo pri plasiranju obligacij 6% obligacijskega posojila (16·2 milijona Din), je v gornji vsoti mestnega dolga že všteti. Prišteti pa je treba ostale dolgove Splošne maloželezniške družbe, ki jih je ta družba najela za razširjenje tramvajskega omrežja, to je okrog 30 milijonov Din. *Skupna vsota mestnega dolga (vštevši dolgove Splošne maloželezniške družbe, za katere jamči mestna občina) znaša torej danes preko 190 milijonov Din.*

Zadolžitev Ljubljane je zlasti narasla v zadnjih letih. Dolgovi mestne občine in mestnih podjetij so v začetku leta 1928., ko je bila obnovljena redna občinska uprava, znašali okrog 60 milijonov Din; k temu je treba prišteti še dolg 30 milijonov Din zaradi 6% obligacijskega posojila iz leta 1927., tako da je znašala skupna vsota zadolžitve mestne občine v začetku leta 1928. okrog 90 milijonov Din. *Od takrat se je torej dolg Ljubljane povečal za okrog 100 milijonov na 190 milijonov Din.* To je prav znatna vsota, čeprav ta dolg ni tako velik, da ga občinske finance ne bi mogle prenašati. Ljubljana je bila že pred vojno precej zadolžena. Ob koncu leta 1914. so znašali dolgovi Ljubljane 9·5 milijona kron, kar ustreza v današnji valuti vsoti okrog 135 milijonov Din. Pretežni del najetih posojil je bil porabljen za investicije, ki same donajajo v celoti ali deloma potrebne anuitete.

Zadolžitev Ljubljane pri Mestni hranilnici.

To, kar danes povzroča neljube posledice, pa je okolnost, da se je mesto zadolževalo predvsem pri Mestni hranilnici, kjer so posojila mestni občini v primeri s hranilnimi vlogami naraščala takole (v milijonih Din):

	občinska posojila	hranilne vloge
konec leta 1926.	20·9	259·0
konec leta 1927.	25·3	314·0
konec leta 1928.	86·2	357·4
konec leta 1929.	99·4	406·7
konec leta 1930.	112·3	450·2
konec leta 1931.	121·4	479·0
konec leta 1932.	118·1	446·3
konec leta 1933.	114·6	424·6

Od konca leta 1927. do konca leta 1931. se je torej zadolžitev Ljubljane pri Mestni hranilnici dvignila od 25 na 121 milijonov Din, torej v 4 letih za skoro 100 milijonov; vloge pri Mestni hranilnici pa so v tem

času narasle za 165 milijonov Din (od 314 na 479 milijonov), tako da je mesto absorbiralo v tej dobi kar 58% vsega pritoka novih hranilnih vlog. Leta 1926./27. je imela hranilnica v posojilih mestu naloženih 8% hranilnih vlog, sedaj pa znaša ta delež 26%.

Preobčutno poseganje mestne občine po pritekajočih hranilnih vlogah pri Mestni hranilnici je v znatni meri oslabilo mobilnost hranilnice v trenutku, ko je prišel naval vlagatelj. Velikega bloka mestnega dolga ne more hranilnica likvidirati, ker so ta posojila dolgoročna in je redna amortizacija občine v razmerju z višino dolga majhna.

Vse to navajamo zgolj zaradi tega, da utemeljimo *moralno dolžnost mestne občine, da sama poskrbi za zmanjšanje svojega dolga pri Mestni hranilnici, kakor je to storila zagrebška občina*. Regulativne hranilnice so po svojem ustroju najbolj varni denarni zavodi. Tudi glede varnosti hranilnih vlog pri Mestni hranilnici, za katero jamči občina s svojim premoženjem in s svojo davčno močjo, ne more biti dvoma, četudi te vloge trenutno niso razpoložljive. Sedanji zakonski predpisi pa so v toliko pomanjkljivi, da ne omejujejo dovolj zadolževanja občine pri njeni hranilnici. V Češkoslovaški so to nevarnost že davno spoznali. Že leta 1920. je zakon o ureditvi pravnega razmerja hranilnic (§ 15) določil, *da se občina, ustanoviteljica hranilnice, sploh ne sme zadolževati pri svoji hranilnici, odnosno ji hranilnica ne sme dovoljevati posojil*. Mestne občine v Češkoslovaški so torej primorane iskati posojila na prostem trgu ali pri hranilnicah drugih občin, ker samo po sebi že precej omejuje zadolževanje, kajti hranilnice ne dajejo tako radodarno posojil tujim občinam, kakor lastni občini — ustanoviteljici. Tudi pri nas bi bilo treba zadolževanje občin pri lastnih hranilnicah z novim zakonom o komunalnih hranilnicah omejiti, vsaj na 10 do 15% hranilnih vlog. *Če pa novi zakon tega ne bo sam predpisal, bo treba tako omejitev vstaviti v statut Mestne hranilnice ljubljanske.*

Sanacija zagrebške Gradske štedionice.

Obnova likvidnosti in mobilnosti Mestne hranilnice ljubljanske ne bo tako težavna, kakor se morda zdi na prvi pogled, če bo le akcija za sanacijo primerno izvedena. To nam je pokazal primer zagrebške Gradske štedionice, ki se je nepričakovano naglo izvlekla iz stanja, v katerega je zašla zaradi navala vlagatelj v letih 1931. in 1932. Seveda pa mora biti tudi ljubljanska mestna občina pripravljena na slične žrtve kakor zagrebška. V teku sanacije zagrebške Gradske štedionice smo videli, da vlagatelji dejansko niso izgubili zaupanja v varnost hranilnih vlog, temveč so takoj zopet začeli vlagati v ločenem novem poslovanju (kjer se morajo vloge brez zadržka izplačevati), čim so spoznali, da je zavod na potu k ozdravljenju. V resnici vlagatelji tudi ne morejo imeti povoda za nezaupanje, če vidijo, da so v teku odločni ukrepi hranilnice in občine — ustanoviteljice, da se zavod zopet mobilizira. Pa tudi stari vlagatelji se morajo zavedati, da so pri komunalnih hranilnicah, ki so se poslužile zaščite, stare hranilne vloge samo nelikvidne, v nobenem primeru pa ni v nevarnosti kapital z obrestmi, ker zanj jamči občina-ustanoviteljica.

Zagrebška Gradska štedionica je pri svojih vlagateljih in pri javnosti polagoma znova utrdila zaupanje zlasti s tem, da ni nič prikrivala, marveč je javnost o svojem stanju točno obveščala. Takoj, ko se je poslužila zaščite, je posvetila največjo pozornost izgraditvi novega poslovanja in je na ta način lahko že pol leta potem, ko je prišla pod zaščito, izkazala za 35 milijonov Din novih vlog.

Iz nedavno objavljene polletne bilance je razvidno, da so hranilne vloge pri zagrebški Gradski štedionici od začetka l. 1933 do srede l. 1934 nazadovale le za 20 milijonov (od 377 na 357 milijonov), to pa zaradi tega, ker so se vzporedno z zmanjšanjem starih vlog (od 377 na 226 milijonov) naglo dvigale nove vloge, ki so v poldrugem letu narasle na 130 milijonov. (Pod novimi vlogami razumemo poleg resničnih novih vlog tudi od omejitev oproščene kvote starih vlog). Nove vloge so se v naglem skoku od 65 na 130 milijonov dvignile zlasti v prvem polletju l. 1934., ko je

javnost izvedela za zmanjšanje občinskega dolga pri Gradski štedionici, kar je v znatni meri dvignilo zaupanje v zavod. *Odločna gesta zagrebske občine, da pomaga svoji hranilnici, je bila torej odločilna za uspeh sanacijske akcije. Zadolžitev zagrebske mestne občine pri Gradski štedionici je bila od začetka lanskega leta do srede letošnjega leta znižana od 135.8 na 65.5 milijona Din.* V zvezi z naraščanjem novih vlog, redukcijo mestnega dolga, ki je bila izvedena deloma z izplačilom v gotovini, deloma pa s kompenzacijami, kakor tudi v zvezi z radikalno likvidacijo starih naložb, so se zlasti v prvem polletju leta 1934. naglo dvignila gotovinska sredstva *Gradске štedionice, ki so sredi l. 1934 dosegle že ogromno vsoto 128.4 milijona Din (od tega v novem poslovanju 100.5 milijona Din, v starem poslovanju pa 27.9 milijona Din).*

Redukcija dolga zagrebske mestne občine pri Gradski štedionici, ki je največ pripomogla k uspešni sanaciji, zlasti tudi v psihološkem pogledu, je zahtevala seveda znatne žrtve od občine. Ta je najprej najela pri Državni hipotekarni banki srednje-ročno posojilo v višini 30 milijonov Din po ne baš ugodnih pogojih. Ta denar je občina v celoti porabila za redukcijo svojega dolga pri sindikatu zagrebskih denarnih zavodov. Ker je bila v tem sindikatu udeležena tudi zagrebska Gradska štedionica, je tudi ona na ta način prejela iz tega posojila mestne občine znaten del gotovine. Na drugi strani pa je mestna občina z uspehom izvedla emisijo 5% blagajniških zapisov z amortizacijsko dobo 10 let. Ta emisija blagajniških zapisov je bila izvedena izključno od skupne vsote 50 milijonov (to je 10 milijonov Din) je bilo pri tej emisiji vplačanih v gotovini, 80% pa v starih vlogah pri Gradski štedionici. Z izvedbo emisije blagajniških zapisov se je dolg mestne občine pri Gradski štedionici zmanjšal za nadaljnih 50 milijonov dinarjev.

Afera Pollak.

Obnova likvidnosti Mestne hranilnice ljubljanske je le toliko težavnejša, ker so stare naložbe Mestne hranilnice v večji meri dolgoročne značaja in bolj počasi izterljive, zlasti pa zaradi tega, ker je neupravičeno nezaupanje proti zavodu nastalo v precejšnji meri zaradi afere Pollak. Kakor je pri Gradski štedionici v Zagrebu psihološki moment akcije mestne občine za vzpostavitev likvidnosti največ pripomogel k ozdravljenju, tako je obratno v Ljubljani psihološki moment afere Pollak največ škodoval zavodu. Zadevo Pollak, ki je v resnici povzročila hranilnici prav občutno izgubo, je naša javnost še po svoje napihnila. Tu je prikrivanje in neobveščanje javnosti o obsegu izgube in o vplivu te izgube na stanje hranilnice morda zavodu več škodovalo, kakor samo dejstvo, da je hranilnica pri tem izgubila milijonske zneske. To afero bo treba čimprej v javnosti do kraja razčistiti in to ne samo glede obsega izgube in načina kritja, temveč tudi glede *odgovornosti za posojilo, ki je bilo dano tvrdki Pollak.* Naši javnosti je treba natočiti čistega vina, obenem pa tudi povedati, da zaradi izgub pri konkurzu *tvrdke Pollak, nikakor ne more biti omajana aktivnost Mestne hranilnice.* Ta izguba bo namreč v doglednem času docela odpisana iz tekočega poslovnega dobička hranilnice. Že ob koncu leta 1932. je hranilnica na tem računu odpisala 3.5 milijona Din, lani pa še 6.5 milijona Din, skupaj *torej v dveh letih 10 milijonov.* Z *odpisom v bilanci za leto 1934. pa bo ta izguba menda že docela odpisana in spravljena s sveta, ne da bi bilo treba hranilnici poseči po lastnih izkazanih rezervah, niti po tihih rezervah, ki obstojajo v nizki bilančni vrednosti zavodovih nepremičnin.*

Naša javnost čuje le visoke številke o izgubi hranilnice pri tvrdki Pollak in je seveda mnenja, da take izgube zavod ne more preboleti. Nezaupanje do zavoda se je brez potrebe povečalo, ker javnost ni bila obveščena o stanju stvari in se je vse prikrivalo. Javnosti je treba raztolmačiti, da lahko zavod, ki ima tako velik obseg poslov, kakor Mestna hranilnica, iz tekočega poslovnega dobička odpíše tudi milijonske zneske izgub, ne da bi bila zaradi tega prizadeta aktivnost hranilnice. Mestna hranilnica je že pred nastopom krize morala odpisati na dubioznih terjatvah prav znatne vsote in je navzlic temu lahko še izkazovala vsako leto dobiček, kakor nam kažejo naslednje številke o višini odpisov dubioznih terjatev in o višini čistega dobička v zadnjih sedmih letih (v milijonih Din):

	odpisi na terjatvah	čisti dobiček po izvršenih odpisih
1927.	2·92	1·00
1928.	3·20	1·21
1929.	2·85	1·45
1930.	1·01	2·23
1931.	1·70	1·42
1932.	3·50	0·84
1933.	7·50	0·40

Mestna hranilnica je v letih 1927 do 1931 odpisala na dubioznih terjatvah 11·7 milijona Din, v zadnjih dveh letih pa še nadaljnjih 11 milijonov, skupaj torej v sedmih letih nič manj kakor 22·7 milijona Din. Poleg tega je bilo zavodu mogoče iz poslovnega prebitka v letih 1930, 1931 in 1932 odpisati še za 7·3 milijona Din tečajne izgube pri državnih papirjih in se zavod ni poslužil zakonite možnosti, da to izgubo odpiše šele v petih letih. Navzlic tem ogromnim odpisom pa je hranilnica v zadnjih letih lahko še izkazala čisti dobiček, tako da so se zavodove izkazane rezerve lahko še dvignile od 9·1 milijona Din ob koncu l. 1930. na 11·5 milijona Din ob koncu l. 1933.

Izgube, ki jih je utrpela Mestna hranilnica, niso mogle omajati aktivnosti zavoda, pač pa morajo te izgube dati sedanji novi upravi povod, da poslovanje pri dajanju posojil v bodoče uredi najstrožje po načelih popolne sigurnosti. Slični primeri kakor afera Pollak se ne smejo nikoli več ponoviti, ne samo radi nevarnosti izgube, temveč tudi radi škode, ki jo v takem primeru trpi zavod na ugledu. Ustvariti bo treba najstrožje sankcije za odgovorne činitelje in poslovanje tako urediti, da bo vsaka izguba v naprej izključena, kakor je to pri zagrebški Gradski štedionici, ki nima nikakih izgub. To se bo dalo danes tem lažje izvesti, ker vodi hranilnico zopet avtonomna uprava.

Ureditev novega poslovanja.

Vodstvo Mestne hranilnice je doslej kazalo malo razumevanja za izgraditev takozvanega novega poslovanja. Primer zagrebške Gradske štedionice pa nam je pokazal, da je osnovni pogoj za prehod v normalne razmere baš izgraditev novega poslovanja, četudi zahteva novo poslovanje svoje žrtve. Zagrebška Gradska štedionica se ni ustrašila žrtev in je forsirala novo poslovanje, dasi mora na nove hranilne vloge plačevati obresti, ki jih iz novega poslovanja ne more v celoti zaslužiti. Zato se bo morala tudi Mestna hranilnica, ne glede na druge sanacijske ukrepe, lotiti tega novega poslovanja in ga z vso vnemo pospeševati, kajti če nečemo, da bi Mestna hranilnica polagoma likvidirala, moramo skrbeti za to, da se novo poslovanje razvija in širi vzporedno z nazadovanjem in likvidacijo starega poslovanja. V začetku bo novo poslovanje morda v breme staremu, toda polagoma se bo lahko okrepilo tudi glede poslovnega uspeha, tako da bo sčasoma lahko prevzelo tudi stroške zavodove režije. S primerno propagando, kakor je to storila zagrebška Gradska štedionica, ne bo težko privabiti vlagatelje, da prično zopet vlagati v Mestno hranilnico, zlasti če bo hranilnica s strogo ločitvijo starega od novega poslovanja, ki je predpisana v novi uredbi o zaščiti denarnih zavodov, pripomogla k utrditvi zaupanja in bo tudi s tem dala garancijo za takojšnjo razpoložljivost novih vlog, poleg garancije, ki obstoja v določbah uredbe, po katerih mora hranilnica nove vloge izplačevati na zahtevo takoj in brez zadržka.

Likvidacija starega poslovanja.

Uredba o zaščiti denarnih zavodov in njihovih upnikov od 22. novembra 1933 ni rešila vprašanja kompenzacij starih obveznosti nasproti denarnim zavodom z nabavljenimi starimi vložnimi knjižicami, odnosno

starimi terjatvami, ter je le določala, da bo to vprašanje urejeno s posebno uredbo, ki pa ni bila izdana. Prejšnje uredbe, ki so bile izdane za posamezne zavode, pa so dovoljevale kompenzacije le v omejenem obsegu in le v primeru, če je dolжник kompenziral svoj dolg s svojo staro vlogo in ne s tujo.

Z novo uredbo od 23. novembra 1934 so sedaj dovoljene kompenzacije do 50%, kar pomeni, da lahko stari dolжник zavoda pri povračilu dolga plača do 50% vsote z nabavljenimi starimi knjižicami ali vlogami, če plača ostanek v gotovini. Da uredba ne dovoljuje 100 odstotne kompenzacije, je razumljivo, ker bi take kompenzacije dovedle do prenapete likvidacije starih poslov, še preden se more razviti novo poslovanje, zlasti pa zaradi tega, ker potem zavod ne bi prišel do gotovinskih sredstev za izplačevanje starih vlog. Tako pa bo možnost ugodne kompenzacije privabila one dolžnike, ki razpolagajo s potrebnimi sredstvi, da odplačajo svoj stari dolg; hranilnica bo prišla do gotovine, ki jo potrebuje za izplačilo starih vlog, obenem pa se bo dvignila cena starih vlogam, ker bo po njih več povpraševanja, kar bo zopet pripomoglo do okrepitve zaupanja.

Pomisleki, ki so bili prej pogosto iznešeni proti dovolitvi kompenzаций glede na pravično zaščito vseh vlagateljev, imajo morda nekaj upravičenosti pri zasebnih zavodih, ne pa pri komunalnih hranilnicah, kjer pri starih vlogah ne more priti v nevarnost vloženi kapital z obrestmi, saj za obveznosti jamči v vsakem primeru občina in gre pri takih vlogah le za nelikvidne, toda docela sigurne terjatve.

Likvidacija starih naložb je doslej pri Mestni hranilnici le počasi napredovala, kar je deloma pripisati okolnosti, da so stare naložbe večinoma dolgoročne. To likvidacijo bo treba pospešiti. Res so časi hudi in je mnogim dolžnikom težko ali nemogoče odplačevati posojilo v večjem obsegu; ne sme pa biti zanašanja na dobrohotnost hranilnične uprave v primerih, kjer bi dolжник pri primernem prizadevanju lahko plačal. Interes vlagateljev in nujna potreba zopetne mobilizacije zavoda zahtevata žrtve od vseh.

Likvidacija starih naložb je pri zagrebški Gradski štedionici mnogo pripomogla k temu, da se je ta zavod tako hitro opomogel. Od konca l. 1931 (po prvem navalu vlagateljev) pa do konca leta 1933., torej v dveh letih je Gradska štedionica reducirala svoje stare naložbe (pri privatnikih in pri občini) od 399·7 na 271·3 milijona Din, torej za 128·4 milijona Din. Do srede leta 1934 pa so se v zvezi z omenjeno redukcijo občinskega dolga stara posojila nadalje občutno zmanjšala, tako da znaša sedaj skupna redukcija starih naložb v posojilih od konca l. 1931 že 205·6 milijona Din. Ta razmera nagla likvidacija starih naložb je Gradski štedionici omogočila, da je v l. 1931. in 1932. izplačala odnosno prenesla na novo poslovanje, kjer ni omejitev, za 180 milijonov starih vlog (to je samega kapitala), do srede leta 1934. pa je redukcija starih vlog dosegla že impozantno vsoto 261 milijonov (seveda skupaj z redukcijo zaradi kompenzаций v zvezi z emisijo 5% občinskih blagajniških zapisov).

Pri Mestni hranilnici ljubljanski pa gre likvidacija starih naložb mnogo bolj počasi. Ob koncu l. 1931. so znašale naložbe Mestne hranilnice v hipotekarnih posojilih, menicah, občinskih posojilih, pri raznih debitorjih in pri Kreditnem društvu skupaj 432·6 milijona Din; ob koncu leta 1933. pa 392·5 milijona Din, tako da znaša v teh dveh letih redukcija le 40·1 milijona Din.

Mestna hranilnica je v svojem poslovanju prejšnja leta premalo pazila na svojo likvidnost in je imela celo v dobrih letih pred nastopom svetovne gospodarske krize stalno okrog 10 milijonov Din izkoriščenega reeskontnega kredita, namesto da bi ta kredit držala neizkoriščen za

primer nujne potrebe. Znatnejše povečanje obveznosti hranilnice po reeskontu od 3-3 na 9 milijonov Din pade baš v leto 1927., ko je bilo pod takratnim gerentstvom dano posojilo tvrdki Pollak. Iz tega bi se dalo sklepati, da je takrat morala hranilnica poseči celo po reeskontu, da je lahko dala tvrdki Pollak ono veliko posojilo.

Redukcija občinskega dolga.

Glavna točka vsega sanacijskega programa mora biti redukcija dolga mestne občine pri Mestni hranilnici. *Brez primerne transakcije v tem pravcu si ni mogoče zamisliti sanacije Mestne hranilnice.* Mesto bo moralo drugje najeti nova posojila, da povrne primeren del svojega dolga pri Mestni hranilnici. Žrtev mestne občine bo v zvezi s to transakcijo obstojala v tem, da bo morala za nova posojila plačevati morda večje obresti ali pa večje amortizacijske kvote, kar bo nekoliko obremenilo anuitetno službo. Če je Državna hipotekarna banka dala zagrebški občini v sličen namen 30 milijonov Din, tedaj bo menda tudi Ljubljani lahko dala kakih 15—20 milijonov. Potrebno bo tudi, da se občina obrne neposredno na javnost za posojilo. Tu je treba najprej omeniti, da konstrukcija zagrebškega posojila v obliki emisije 5% blagajniških zapisov z amortizacijsko dobo 10 let za Ljubljano ne bi bila primerna; na eni strani zato, ker je zagrebško posojilo uspelo predvsem po zaslugi velikih vpisov od strani raznih institucij, ki so proti pričakovanju pokazale tudi mnogo lokalnega patriotizma, na drugi strani pa zaradi tega, ker moramo v Ljubljani z emisijo posojila dobiti večji odstotek gotovine (vsaj 50% in ne samo 20%). Če pa bi hotela občina emitirati normalno dolgoročno posojilo, bi moralo biti to posojilo glede na tečaje državnih papirjev opremljeno z obrestno mero 9 do 10% in z emisijskim tečajem izpod 100, kar je gotovo predrago.

Posojilo mora biti tudi tako, da bo lahko privabilo najširši krog občinstva. To pa je mogoče le z emisijo premijskega posojila ali z emisijo srečk (brezobrestnega premijskega posojila). Take emisije so se v zadnjem času drugod prav dobro obnesle, tako emisije premijskih posojil (Avstrija), kakor tudi emisije brezobrestnih premijskih posojil. V Franciji in Belgiji je država lani emitirala brezobrestne srečke, ki so bile v najkrajšem času prepisane (v Parizu v nekaj urah).

Naša javnost je v današnji dobi sploh zelo dovzetna za tako nalaganje denarja. Ogmorni zneski so bili zadnja leta pri nas navzlic svarilom brezobrestno naloženi v razne sumljive zadrage za brezobrestna posojila. Še več denarja je naša javnost zapravila pri raznih ustanovah za vzajemno pomoč, čeprav je bilo tu mnogo nesolidnega. V spominu so nam tudi še iz prejšnjih let afere z velikimi obročnimi prodajami vojne škode, ki je kakor znano loterijski papir, a je možnost dobitka majhna. *Za igranje na «srečo» so pač ljudje v današnjih težavnih časih mnogo bolj dovzetni nego kdaj prej. To miselnost ljudi bo treba pri emisiji novega posojila mestne občine izkoristiti tako, da bo mesto izdalo soliden papir, ki bo nudil čim večjo možnost dobitkov.* Ljubljana je že l. 1879 najela tako brezobrestno premijsko posojilo (srečke) v višini 1.500.000 gld. (to je danes okrog 45 milijonov Din).

Slično premijsko posojilo bi se dalo tudi danes uspešno emitirati, recimo v blokih po 10 milijonov Din. Seveda bi smelo trajati posojilo tudi le kakih 15 let. Tako posojilo za občino ne bi bilo niti dražje, nego je sedaj pri Mestni hranilnici, le amortizacijska kvota bi bila glede na krajšo dobo večja. Pri glavnici takega bloka posojila v višini 10 milijonov Din (razdeljenega na 10.000 srečk po 1000 Din, ev. s polovičnimi srečkami) bi znašala anuiteta na temelju 7% obrestovanja in 15 letnega trajanja posojila 1.100.000 Din. Ta znesek bi se v celoti porabil za dobitke in za amortizacijo po normalni vrednosti, n. pr. tako, da bi se vsako leto izžebalo:

1	dobitek po	150.000	Din	(vrednost enodružinske vile)
1	" "	75.000	"	(vrednost male stan. hišice)
5	" "	10.000	"	(vrednost motornega kolesa)
10	" "	5.000	"	(vrednost opreme za eno sobo)
150	" "	2.000	"	(vrednost radijskega aprata)
skupaj 167 dobitkov za		625.000	Din	
500 amortizacij				
po 1000 Din		500.000	Din	
skupaj		1,175.000	Din	

Letna anuiteta 1,175.000 Din bi pri 15 letni amortizaciji pomenila za občino obrestovanje v višini nekaj nad 7%. Pri gornji konstrukciji bi od skupnega števila 10.000 srečk v 15 letih zadelo 2505 srečk najmanj dvakratno višino vplačane vsote. Zadelo bi torej dobiček povprečno vsaka četrta srečka (pri vojni škodi, kjer znaša največji dobiček le 200.000 Din, najmanjši pa 3000 Din, zadene dobiček povprečno komaj vsaka 170. obveznica). Taki pogoji, kakor so tu začrtani, bi vsekakor lahko privabili široke kroge prebivalstva. Pogoji emisije bi se lahko tako uredili, da bi mali vlagatelji Mestne hranilnice lahko vpisali po eno ali dve srečki s kompenzacijo za njihove vloge, ostali vlagatelji pa bi morali vplačati v gotovini vsaj 50% vpisane vsote. Ni izključeno, da ne bi bilo pri taki emisiji vpisanih tudi več blokov po 10 milijonov Din.

Če pa bi mestna občina izdala premijsko posojilo z obrestmi, tedaj bi se dala konstrukcija izvesti takole: Obveznice ne bi smele nositi več nego 5% obresti, pri amortizacijski dobi 15 let. Če računamo annuiteto na temelju 7% obresti za občino, bi bilo pri posojilu 20 milijonov Din vsako leto na razpolago za premije 274.000 Din, tako da bi se vsako leto izplačalo poleg 5% obresti še po 1 dobiček za 100.000 Din, 1 dobiček za 50.000 Din, 10 dobitkov po 5000 Din in 37 dobitkov po 2000 Din (na obveznice z vrednostjo 1000 Din, prav tako tudi z možnostjo polovičnih obveznic.)

Predlogi, ki smo jih navedli, so le sirov načrt, ki se da še v marsičem spremeniti. *Nujno potrebno pa je, da občinska uprava ljubljanska brez odlašanja prične razmišljati o tem, kakšne korake bo napravila, da se njen dolg pri Mestni hranilnici v doglednem času zmanjša vsaj za 40 do 50 milijonov Din.*

To dolžnost nalaga občini tudi nova uredba o zaščiti denarnih zavodov in njenih upnikov, ki vsebuje posebne določbe za samoupravne hranilnice s posebnim ozirom na jamstvo občin za obveznosti hranilnic.

O B Z O R N I K

Inž. V. Strgar

Dne 13. decembra je umrl v Ljubljani rudarski glavar inž. Vinko Strgar, član akad. starešinskega društva »Triglava«. V dijaških letih v Gradcu je bil predsednik »Triglava«, na rudarski akademiji v Leobnu pa predsednik češkega akademskega kluba »Prokopa«. Pri vodstvu okrožnega rudarskega urada v Ljubljani je l. 1907. uvedel slovenščino kot narodni uradni jezik. L. 1910. je ustanovil v Ljubljani Društvo slovenskih inženirjev, po prevratu pa je iniciativno so-

deloval tudi pri ustanovitvi Združenja jugoslovanskih inženirjev in arhitektov. Mnogo je delal za ureditev socialnega varovanja rudarjev v glavni bratovski skladnici. In tudi pri ustanavljanju temeljev za tehniško fakulteto v Ljubljani je bil vnet sodelavec. Odličnemu narodnemu delavcu in tovarišu bomo ohranili časten spomin.

Dvajsetpetletnica tivolske resolucije

Meseca novembra je poteklo dvajset let, odkar so jugoslovanski socialni demokrati sprejeli na konferenci v hotelu Tivoliju v Ljubljani narodno-poli-

tično resolucijo, ki je znana pod imenom »*tivolska resolucija*«. Tej konferenci so predsedovali Etbin *Kristan* iz Ljubljane, dr. Henrik *Tuma* iz Gorice, Ivan *Regent* iz Trsta in Vilim *Haramina* iz Pulja. Dalje so bili prisotni Dimitrij *Tucović* iz Beograda, Juraj *Demetrović* in I. *Bukšey* iz Zagreba, Sretan *Jakšić*, *Raušer* in *Salamunović* iz Bosne in Hercegovine. Dr. Viktor Adler in dr. Karl Renner sta zastopala nemški del avstrijske socialne demokracije, Scabar iz Trsta je zastopal avstrijske italijanske socialne demokrati, za češke sta bila navzoča *Bruha* in *Smeval*. — Resolucija se uvodoma obrača proti avstrijskemu imperializmu, centralizmu in fevdalnemu agrarizmu, obsoja posledice, ki nastajajo iz teh sistemov, ter poudarja takrat novo politično idejo narodne avtonomije. Dalje pravi: »S stališča tega razvojnega pojmovanja izjavlja jugoslovanska socialna demokracija programatično:

1. Avstro-ogrski Jugoslovani smatrajo za končni smoter svojega narodno-političnega stremljenja popolno narodno združitev vseh Jugoslovanov ne glede na različnost imena, vere, pisave in dialektov ali jezikov.

2. Kot deli velikega enotnega naroda stremimo, da se konstituiramo kot enoten narod, ne glede na vse umetno napravljene državnopravne in politične pregraje, želeč skupno nacionalno avtonomno kulturno življenje kot svobodna enota v popolnoma demokratični konfederaciji narodov. V tretjem odstavku riše resolucija neposredne naloge, ki jih je treba vršiti, da se doseže ta cilj. — V drugem delu pravi resolucija: »Jugoslovani, razcepljeni ne le politično na osem državnih, odnosno upravnih teritorijev, temveč tudi kulturno na štiri dele, nazivajoče se narode, so tako oslavljeni, da le fiktivno žive samostojno življenje, ne da bi imeli v sedanjem položaju potrebnih pogojev za ustvaritev takih kulturnih razmer in pozicij, da bi se mogli kot narod ali narodi povoljno razvijati poleg drugih kulturnih narodov.

Dejstvo je, da so se poedini deli Jugoslovanstva vsled politične razcepljenosti, vsled dotik z različnimi tujimi narodi,

vsled vplivanja raznih gospodarskih sfer v marsičem diferencirali. Na drugi strani pa je dejstvo, da vse tekom časa nastale razlike po svoji naravi in svojem obsegu niso take, da bi opravičevale separatizem posameznih delov in cepitev na štiri narode, osobito je ta separatizem škodljiv, ker noben izmed teh posameznih delov nima moči, da izobrazi svoje narodno življenje. Nasprotno pa bi si mogli vsi deli kot ena narodna celota ustvariti vse pogoje narodnega življenja in krepkega kulturnega razvoja v prid sebi in splošni kulturi.

Jugoslovanska socialna demokracija smatra sedanje jugoslovanske narode le za element, ki naj ustvari enoten narod, in konstatira, da je treba za oživitvitev te enotnosti smotrnega skupnega, kulturnega in političnega dela, ne glede na današnje politične formacije in meje. Zlasti smatra potrebnim sporazumljenje o skupnem narodnem jeziku in pravoписu, kot prvem pogoju popolnega enotnega narodnega življenja Jugoslovanov. To pa je dosegljivo le s sistematično postopno kulturno politiko v vseh delih tega naroda.«

V tretjem delu poziva resolucija k osnovanju stalnega jugoslovanskega socialističnega odbora, v katerem naj bi bili po trije zastopniki hrvatske, bosensko-hercegovaške ter avstrijske jugoslovanske socialno-demokratske stranke.

Odkar je bila jugoslovanska ideja tako točno izklesana v tej zgodovinsko zanimivi resoluciji, je preteklo četrto stoletje. V tem času se je marsikatera njena ideja uresničila. Toda njene zahteve niso še popolnoma izpolnjene. Resolucija je bila maksimalen program, na katerem je življenje marsikaj preobrazilo in marsikaj prepustilo nadaljnemu razvoju. — Ker kaže jugoslovansko vprašanje stalno mladostno razgibanost in dinamičnost, bi bilo nemogoče izrekat i o resoluciji končno sodbo s historične perspektive. Kot program je tivolska resolucija živa. Del onih sil ter pogojev, iz katerih je bila resolucija rojena, je še vedno enako močan in odločilen za smer bodočega razvoja.

Dr. Z.

Niška deklaracija 7. decembra 1914

Minuli mesec smo se spominjali enega izmed najbolj pomembnih dogodkov v zgodovini bojev za osvobodjenje Jugoslovancev, ko je vlada kraljevine Srbije objavila pred narodno skupščino v Nišu službeno prvokrat deklaracijo, v kateri postavlja odločno za vojni cilj *osvobodjenje vsega jugoslovanskega naroda*, deklaracijo, v kateri srbska vlada prvokrat sprejema v program izrečno tudi *osvobodjenje Slovencev*. Bilo je to v petem mesecu svetovne vojne. Antanta do tedaj o Slovencih še ni ničesar vedela. Šele niška deklaracija je povedala velikemu svetu, da je tudi ta, mali narod Slovencev, del velikega jugoslovanskega naroda, ki hrepeni izpod nemško-avstrijskega in madžarskega jarma v svobodo. Za njegovo svobodo je žrtvoval svoje zlato mlado življenje Avgust Jenko že v 1. bitki na Ceru v noči na 17. avgusta. Podpisal je idejo deklaracije s plemenito junaško krvjo, še preden je svet zvedel zanjo. Proglas ob napovedi vojne in manifest »Jugoslovanskega odbora« še nista omenjala Slovencev. Na zahtevo dr. Nika Zupanića pa je srbska vlada pod Pašićevim predstvom, s sodelovanjem politikov Ljube Jovanovića, Joce Jovanovića, Stojana Novakovića, Ljube Kovačevića, Voje Veljkovića, Jovana Cvijića in drugih objavila sledečo deklaracijo:

» — — —

Uverena u rešenost celoga srpskog naroda da istraje u svetoj borbi za odbranu svoga ognjišta i svoje slobode, Vlada Kraljevine smatra kao svoj najglavniji i u ovim sudbonosnim trenucima jedini zadatak da obezbedi uspešan svršetak ovog velikog vojevanja koje je, u trenutku kad je započeto, postalo ujedno borbom za oslobodenje i ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca. Sjajni uspeh koji ima da kruniše ovo vojevanje iskupiće obilato krvave žrtve, koje današnji srpski naraštaj podnosi.

U toj borbi srpski narod nema izbora, jer se između smrti i života ne bira. On je na nju prinuđen i vodiće je onakou: istom nesalomnom energijom, s kak-

vom se pre sto godina borio za svoj Vaskrs iz kosovske grobnice. Vlada će se truditi da bude veran izraz te rešenosti narodne, i ona će, verna svojim moćnim i junačnim saveznicima s poverenjem u budućnost čekati čas pobeđe.

— — —

Inko.

Nemški iredentizam in Podravje

Razvoj klerofašistične diktature v Avstriji je naše nacionalno nemštvo Avstriji odtujil ter ga navezal na Hitlerjevo Nemčijo. Z naše, jugoslovanske strani smo to dejstvo gledali s prekrizanimi rokami in ga politično nismo izrabili. Dogodilo se je baš nasprotno: oni podravski krogi, katerih politično mišljenje usmerja srce in razum, so gledali v Hitlerju moža, s katerim moremo rešiti 1920. izgubljeno Koroško.

Nemška publicistika 1934 pa je tako v Avstriji kakor v Nemčiji pokazala, da pluje nemštvo strnjeno v vodah revizionizma, s katerim je neločljivo zvezan baš iredentizam. Da utrdi svoj omajani nacionalni položaj, poudarja danes Avstrija v isti meri nemštvo našega Podravja, kakor vrši to načelno tretja Nemčija na vseh frontah. Kot primer te oživljene iredente navajam dvoje del: H. Volkmar: *Untersteier die deutsche Südostmark* (W. Sima, Deutschlandsberg 1934) in M. Wutte: *Miesstal und Unterdrauburg* (»Volk und Reich«, Berlin 1934). Prva hoče vzbuditi med štajersko mladino zavest o prirodnih in zgodovinskih mejah na Savi, druga pa opozoriti tretjo Nemčijo na neodrešeno Koroško Mežiško dolino z Dravogradom.

Volkmarjevo delo izrablja R. Siegerjeve, H. Pircheggerjeve, A. Luschinove in H. Wastianove spise iz časov mirovne konference v Parizu ter sledi vsebinsko spomenici senata graške univerze in Hausmannovemu zborniku razprav o Južni štajerski. To snov podaja čustveno in strastno v stremljenju, zabrisati vsako slovensko in jugoslovansko sled v zemljah na jugu od Kobanskega in Mure. Nemškemu hrepenenju se morajo umakniti geografska, historična in etnografska dejstva. Vse podajanje je usmerjeno na

čustvo ljudi, ki ne poznajo »neodrešenih« krajev, da pa se zanje zainteresirajo. V dokaz te delovne metode navajam samo en primer. Po Volkmarjevem mnenju slovenski štajerski kmet ni Slovenec, ampak Vend (Windischer); Slovenec je samo odvetnik, učitelj in duhovnik. In ker je bilo ob prevratu na Slovenskem štajerskem 76% kmeškega prebivalstva, smo imeli v isti dobi na bivšem štajerskem 350.000 Vendov in 80.000 Slovencev poleg 74.000 Nemcev; danes pa živi tukaj 150.000 Slovencev! Kritično razmotrivanje Volkmarjevega spisa je po tem primeru nemogoče in brezplodno, ker je deo podano ad usum delphini nemški mladini.

Resen je Wuttejev spis o Mežiški dolini. Zemljepisnemu uvodu sledi zgoščen zgodovinski opis, nato pa prav Wuttejevo dokazovanje nemštva doline iz slučajno ohranjenih nemških rodbinskih in osebnih imen, ki so pa večinoma v manjšini. Iz celote naj sledi, da je Mežiška dolina nemško kulturno tlo. To nemško kulturno tlo je po prevratu nasilno zasedel Malgaj, nakar je Mežiška dolina bila del koroškega problema, dokler ni bila diplomatsko priključena Jugoslaviji. Kot zaključek imamo podane koroške boje 1919. z aprilskimi dogodki v ospredju.

Wutte je bil 1919. avstrijski ekspert za koroško vprašanje v Parizu. Napisal je vrsto študij o Koroški, ki so vse Slovincem nepravilne, ki pa imajo zgodovinsko vrednost. Slovenci nimamo človeka, ki bi poznal Koroško v isti meri kakor on. Novega nam ni podal v svojem spisu o Mežiški dolini in Dravogradu ničesar; zgodovinsko spis kritike v celoti ne prenese. Za berlinsko revijo se je Wutte ozrl po metodo k Nemcem v Šleziji in na Poznanjsko, ki dokazuje nemštvo dežele z bivanjem Germanov v deželi pred prihodom Poljakov. Enako izhaja Wutte v pričujočem spisu iz K. Rhamma, ki vidi sličnosti v seliščih Skandinavije in Koroške; iz tega izvaja, da so bili Germani na Koroškem že pred prihodom Slovencev. Pozabi pa pri tem ugotoviti, kdaj je bila Mežiška dolina sploh poseljena in končno, da niso domovališča človeka vezana z narodnostmi, ampak s posameznimi kulturno-geografskimi enotami in to predvsem z

izobliko zemlje. Najvažnejše pri tem pa je, da rehabilitira povojna iredenta istega Rhamma, katerega je predvojna nemška znanost odklonila. Da zainteresira Wutte Nemce za Dravograd, ga mora postaviti v kar mogoče pomembno prometno luč. Za Wutteja je Dravograd zgodovinsko važen kot mostič in prometno križišče iz Dravske v Mežiško in iz Mislinjske v Labudsko dolino. Wutte pa je storil pri tem veliko napako, ko ne upošteva, da dravograjski most še ni star niti 100 let!

Vendar morejo navedene stvari zmanjšati samo znanstveni pomen dela; za iredentistični pomen pa je važen duh, ki ga preveva. Koroška je nemška kulturna zemlja, ki je 1919. bojevala na lastno roko boje za svobodo; s temi boji je Koroška razbila spone premirja iz leta 1918. in dosegla kot dežela svoje pravo. Z boji 1919 je Koroška predhodnik nove, tretje Nemčije in to kljub temu, da ji manjka sestavni del: Mežiška dolina z Dravogradom. V Wuttejevem delu imamo odgovor na neodgovorno izražene težnje po slovenski Koroški v primeru Anschlusa.

Oba nemška iredentistična spisa sta tipična tudi za nas, in to, ker odgovarjata po načinu izvajanja naši manjšinski publicistiki. Ločita pa se po forumu, za katerega sta napisana. Volkmarjevi čitatelji odgovarjajo našim bralcem, medtem ko bo šel Wuttejev spis preko vse Srednje Evrope in še mnogo dalje. Naša manjšinska publicistika je, zlasti kar se tiče našega Podravja, v popolnem kaosu in nastaja večinoma pri zeleni mizi. V Mariboru je n. pr. propaganda za obisk državne meje tipično izletniška; narodna postane šele od ponedeljka dalje. Posamezne slučaje generaliziramo in ne vidimo zaledja v Zagrebu, predvsem pa v Beogradu, katerega moramo najprej obvestiti o ogroženih tleh. V obeh nemških iredentističnih spisih vidimo sistem, in sistema, smotrnosti potrebujemo tudi v naši manjšinski publicistiki, za kar sta v početkih že pripravila za ing. Mačkovškom tla dr. A. Melik in dr. M. Kos. Brez strokovne baze iz kaosa ne bomo prišli; če so pa kje, potem so tu odveč pretiravanja in obzirnosti, rodoljubje in indiferentnost. *Jurij Glavič.*

Maršal Pétain o nacionalni vzgoji

Revija »Revue des deux Mondes« v Parizu prireja vsako leto sestanek odličnih svojih sotrudnikov. Na zadnjem takem sestanku je govoril maršal Pétain o francoski nacionalni vzgoji. V svojem govoru je poudaril, da si današnji francoski pedagoški sistem stavlja za cilj samo vzgojo poedinca in da nekateri učitelji smatrajo za svojo nalogo, da naravnost in odkrito podirajo družbo in državo. Opozoril je na vzgojo mladine, kakršna je pri Nemcih in Italijanih, in je nadaljeval, da moderna vojna ugrablja v svoj metež ves narod, može, žene in otroke. Zaradi tega je treba, da je tudi celotno prebivalstvo moralno pripravljeno na vojne težave in nevarnosti. Da bo francoski vojni sistem sposoben ohraniti vsaj dovoljno defenzivnost, ga je treba poživiti s politiko nacionalne vzgoje. Glavna točka te politike naj bi bila naloga, čim tesneje zvezati šolo in vojsko. Kajti šolski in vojaški kadri imajo isto poslanstvo: krepiti fizično moč, sokoliti srca, kovati voljo. Vojska mora pripravljati vojake za obrambo domovine, šola pa mora vzgajati državljane za domovinske naloge. O usodi naroda odloča bojno polje, še prej pa odloča o njegovi usodi vzgoja mladine v šolskih klopih in v amfiteatririh predavalnic. Učitelj, profesor, oficir služijo istemu namenu, zato se morajo vsi navduševati ob istih tradicijah in ob istih čednostih. Treba je prepričati vzgojitelje o njihovi veliki odgovornosti napram državi, začrtati patriotični vzgojni program, uvesti kontrolo naroda nad šolo, učiteljem pa dati privilegirani položaj in ugled, kakor ga zaslužijo po veličini in obsegu svojega dela. Tako bi se zagotovila prava moška vzgoja, povzdignil bi se kolektivni napor v korist narodnemu interesu in slavi domovine. Na tako pripravljenem terenu naj bi vojska, ki je krona nacionalne vzgoje, gojila narodno solidarnost, enakost, disciplino in skromnost. Toda delo pri vzgoji mladine bi bilo brez haska, če bi mladina po odhodu iz šolskih klopi in vojašnic videla, da se zunaj brez kazni omalovažujejo ti

principi. Javne oblasti naj s tiskom, ki mon in radijem skrbijo za nadaljnjo propagando. Na teh je, da dvigajo moralno in socialno vzgojo ljudstva, da ohranijo atmosfero zdravo in da dajo vsem državljanom višjo stopnjo politične in moralne vzgoje. Francija nima napadalnih namenov, daleč je od intolerance in prevzetnosti, hoče pa najti ono nacionalno disciplino, ki naj omogoča mirno delo in zaupanje, a hoče sposobno razviti tudi ves svoj pogum, vso svojo inteligenco in voljo, da si ohrani svojo sigurnost.

Dr. Z.

Jan Hajšman: Dr. Eduard Beneš,

portret čoveka i državnika. Predgovor napisali: Bogoljub Jevtić, Ministar spoljnih poslov Kraljevine Jugoslavije, i Dr. Prvislav Grizogono, Ministar Kraljevine Jugoslavije u Pragu. Preveo: Niko Bartulović. Izdavačka knjižarnica »Rajković«. Beograd 1934. — Knjiga o drju. Edvardu Benešu, dolgoletnem zunanjem ministru republike Češkoslovaške, je posebno v današnjih dneh izredno dobrodošla. Hajšman ga slika po resnični naravi brez historičnih in teoretičnih navlak in korektur. V uvodu je napisal Bogoljub Jevtić, da naj naša javnost točneje spozna velikega državnika, ki je od resničnih naših prijateljev nam v Jugoslaviji najbolj znan. Že za svetovne vojne, v težkih časih za jugoslovanski in češkoslovaški narod, se je dr. Beneš izkazal kot nezlomljiv borec in kot zanesljiv voditelj. »O. g. Benešu se bo šele pisalo,« pravi Jevtić; »on je še vedno eden od velikih upov evropskega miru in napredka. V prvi polovici svojega življenja in delovanja si je pridobil izvanredno in splošno priznanje: kot veliki državnik je zasigural Češkoslovaški v svetu zavidljivo mesto in znamenito vlogo; kot javni delavec v mednarodni politiki je po redkih lastnostih svojega duha in po moči karakterja stopil v prvo vrsto.«

»Dobro in koristno knjigo o g. Benešu, prepričani smo, ni potrebno priporočati; naša javnost jo bo sprejela toplo.«

Dr. Z.

Coudenhove-Kalergi in problem narodnih manjšin

Veliki pobornik za združeno Evropo R. N. Coudenhove-Kalergi, ki je l. 1923. s svojo knjigo »Panevropa« vzbudil splošno pozornost, je pravkar izdal novo knjigo o istem problemu. (»Europa erwacht!« v založbi »Panevropa - Verlag«) Zürich-Wien-Leipzig. 1934.) V njej podaja najprej zgodovinski pregled nekdanje gospodujoče vloge, ki jo je igrala Evropa kot gospodarica sveta. Nato navaja razne starejše poizkuse, ustvariti veliko evropsko državo. Tretje poglavje je posvečeno razvoju panevropske ideje od leta 1918. dalje. V zadnjih treh poglavjih pa razpravlja o političnih, gospodarskih in kulturnih problemih, ki silijo k ustvaritvi Panevropske unije. Bolj jasno kakor knjiga sama pa govori barvana slika na ovojnem listu. Vso širino lista zavzema ogromna rdeča lisa Sovjetskih republik, šarena skupina evropskih držav pa se skromno stiska ob levem robu. Panevropska zastava z rdečim križem na rumenem polju pa je zasajena sredi te šarene Evrope v bivši cesarski Dunaj, ki naj se z ustanovitvijo Panevrope vzbudi k novemu sijaju.

Zanimivo je stališče, ki ga zavzema Coudenhove-Kalergi glede vprašanja narodnih manjšin.

»Izmed čisto evropskih problemov, ki težijo danes Društvo narodov, stoji na prvem mestu vprašanje manjšin. Iz debate v Ženevi sta v živem spominu izjavi braziljanskega in kitajskega delegata. Braziljanec je proglasil za cilj manjšinske politike asimilacijo manjšine po večini. Kitajec pa je izjavil, da je problem manjšin evropski problem, češ, da so v Aziji večine tlačene od manjšin in ne obratno.«

»Ta kontroverza kaže, kako različen je problem v Evropi, ali pa v Aziji, ali v Ameriki. Tudi Britski imperij je ta problem razrešil: v večjezični Indiji, v dvojezični Kanadi in v Južni Afriki. Enako tudi Sovjetska unija. Le na evropskem kontinentu je problem nerešen in zastruplja

v večini držav notranjo in zunanjo politiko.«

Nato razpravlja avtor o nevarnosti, ki jih prinašajo nerešeni manjšinski problemi, in obsoja krivičnost dosedanje zaščite manjšin, ki veže le nekatere države, drugih pa ne. Zelo duhovito pobija avtor sploh idejo manjšinske zaščite, kajti stroga izvedba take zaščite bi dala manjšini celo nekake predprave pred večinskim narodom.

Tako ima na pr. madjarski učitelj na Slovaškem, ki bi bil po krivici odpuščen iz službe, vsaj teoretično pravico do pritožbe na Društvo narodov. Njegov češki tovariš pa ne.

Radi tega predlaga Coudenhove mesto manjšinske zaščite *človeško zaščito*, mesto manjšinskega prava *evropsko človeško pravo*.

V skladu s tem zaključuje to poglavje z besedami:

»V vprašanju manjšin ni kompromisov: ali se ohrani dalje današnji princip vzhodnoevropskega zatiranja; tedaj morajo manjšine ostati ali postati iredentistične, dokler ne prikroji nova svetovna vojna državne meje narodnostnim mejam; — ali pa panevropski sistem razreši problem manjšin in vodi do nacionalne enakopravnosti in do miru.«

»Vsak član manjšine mora radi tega biti ali *iredentist* ali *paneuropejec*. Ali mora kot iredentist zahtevati izpremembo mej — ali kot poneuropejec odpravo mej. Ali *osvobodilna vojna* — ali *osvobodilni mir*.«

Toda tudi Coudenhovejeva Panevropa ne bi bila povsem pravična, vsaj ne napram nam Slovanom. Predvsem izključuje evropsko Rusijo. Državni jezik Panevrope pa naj se reši po vzorcu švice. Obveljali naj bi trije državni jeziki: nemščina, francoščina in italijanščina. Slovanskega jezika po Coudenhovejevem mnenju ni treba, dasi bi tvorili Slovani večino v Panevropi, češ: »saj so celo »panslavisti« na svojih zborovanjih med seboj občevali v nemškem jeziku.«

L. Č.

Drobtine

K pojmovanju kulture. V selu Bejkovcu, v bližini Kragujevca, je nadavno umrl Živojin A. Stojanović, bogat in ugleden kmet, star 78 let. Za življenja je daroval 10.000 Din humanitarnemu društvu »Milosrdce«, 9000 Din gasilski četi in nekaterim društvom tudi večje vsote. V testamentu pa je zapustil kragujevski moški realni gimnaziji oziroma njenemu internatu nad 500.000 Din (pet sto tisoč!) — Mož ni znal pisati.

Papež je dal znatno podporo madžarskim državljanom, ki so bili po marsejskem atentatu izgnani iz naše države. (»Osservatore Romano« 14. dec. 1934).

Jezikoslovje in dermatologija. »Slovenec« je označil besedo »odplata« za mozolec, in še nevaren. Našli smo pa ta mozolec že pri Pleteršniku. Diagnoza torej ni točna. Morda bi kazalo konzultirati kakega — okulista, da bi morda tu našel kake »žrtve za tuje interese«.

Hrvatska in slovenska umetnost. »Matica Hrvatska« je izdala za leto 1934 knjigo »Umjetnost kod Hrvata u XIX. stoljeću«. Spisal jo je Ljubo Babić. Slovenske knjige, ki pišejo o umetnosti pri Slovencih, imajo naslov »Slovenska umetnost« ali podobno. O tem, kateri naslov je pravilnejši, ali »slovenska umetnost« ali »umetnost pri Hrvatih«, bi se dalo soditi le tedaj, če bi primerjali vsebino knjig. V primeru, da obravnavata knjigi »Slovenska umetnost« in »Umjetnost pri Hrvatih« svojo snov z istih vidikov in v enakem obsegu, bi se dalo še nadalje vprašati, kateri naslov je znanstveno primernejši. — Zdi se mi, da se dá o umetnosti pri Slovencih in Hrvatih jako veliko pisati, da pa bi bilo težje napisati knjigo o slovenski ali hrvaški umetnosti. Zaenkrat take knjige še nimamo.

V Bolgariji so videli naši »Matičarji« v več knjižnicah tudi knjige slovenskih klasikov: Prešerna, Tavčarja, Jurčiča, Cankarja, Župančiča... Kako pa je to pri nas —?

Citat iz »Mladike« 1. 1934, štev. 12. pod naslovom »Mojdunaj!«: »Že prvič sem se zavedel, da bi se mogel moj predlog (naj bi namreč dunajsko katoliško akademsko društvo »Danica« izpremenilo svoje geslo »vse za vero, dom, cesarja« v geslo: »na delo krščansko«) kratkovidno ali hudobno tolmačiti kot prezir vladarja in katoliške stranke, kajti zgodilo se je, da me je neki pikolovski jurist hotel naznaniti državnemu pravdnistvu; a tovariši so bili zoper tako ovaduštvo, jaz pa sem molčal, da ga ne razjarim. Zato sem večkrat mislil na cesarja. Nekoč sem stal pred votivno cerkvijo, ko se je vozil v odprti kočiji mimo, pokrit s perjanico. Ljudi je bilo malo, tako je opazil mene, ko sem ga pozdravil s klobukom. Odzdravil mi je po vojaško. Prav res sem iz dna srca želel vse dobro cesarju, ki so ga bile obiskale težke nesreče: žena, brat in sin so mu umrli nasilne smrti. Tudi on je bil že ob začetku vlade nevarno napaden in prav radi takratne srečne rešitve so postavili v zahvalo votivno cerkev. Bridek je bil poraz pri Solferinu — tam je padlo v enem dnevu petnajst tisoč slovenskih fantov. Prav dam dunajskemu polihistoriju Kraliku, da tisti Dunajčani, ki so ga žalil s klici »živio Maks«, niso bili med najbistrejšimi.«

Zamorci in Slovenci. »Slovenec« je 23. decembra poročal o skupini zamorskih šolarjev v Lukoleli, ki jih je v desetih mesecih misijonar toliko naučil slovenskega jezika, da so začeli brati slovenske časnike, in da prav radi prebirajo »Slovenca« in druge slovenske katoliške liste.

»Odredbni list« tajnika fašistične stranke objavlja 28. decembra 1934 program za nacionalni svet stranke, ki bo 3. januarja v Turinu. Udeleženci bodo morali prisostvovati smučarskim tekmam v Sestrieru in vsi hierarhi od strankinega tajnika navzdol bodo morali priti oblečeni v smučarsko obleko in opremljeni s smučmi.